

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כט עמוד ב

ללמדו תורה. מנלן? דכתיב: ולמדתם אותם את בניכם. והיכא דלא אגמריה אבוא - מיחייב איהו למיגמר נפשיה, דכתיב: ולמדתם. איהי מנלן דלא מיחייבא? דכתיב: ולימדתם ולמדתם, כל שמצווה ללמוד - מצווה ללמד, וכל שאינו מצווה ללמוד - אינו מצווה ללמד. ואיהי מנלן דלא מיחייבה למילף נפשה? דכתיב: ולימדתם ולמדתם, כל שאחרים מצווין ללמדו - מצווה ללמד את עצמו, וכל שאין אחרים מצווין ללמדו - אין מצווה ללמד את עצמו. ומנין שאין אחרים מצווין ללמדה? דאמר קרא: ולמדתם אותם את בניכם - ולא בנותיכם.

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ג עמוד א

תנו רבנן: מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר (בן) חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין, אמר להם: מה חידוש היה בבית המדרש היום? אמרו לו: תלמידך אנו, ומימיך אנו שותין. אמר להם: אף על פי כן, אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש, שבת של מי היתה? - שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה. - ובמה היתה הגדה היום? אמרו לו: בפרשת הקהל. - ומה דרש בה? הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה באין? כדי ליתן שכר למביאהו.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לה עמוד ב

מתני'. ותורם את תרומתו ומעשרותיו לדעתו; ומקריב עליו קיני זבין, קיני זבות, קיני יולדות, חטאות ואשמות; ומלמדו מדרש, הלכות ואגדות, אבל לא ילמדנו מקרא, אבל מלמד הוא את בניו ואת בנותיו מקרא.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צד עמוד ב

והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמו, אמר רבי יצחק נפחא: חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מה עשה? נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, בדקו מדין ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיין בהלכות טומאה וטהרה...

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כ עמוד א

...אם יש לה זכות היתה תולה לה, יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה ב' שנים, יש זכות תולה ג' שנים. מכאן אומר בן עזאי: חייב אדם ללמד את בתו תורה, שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה. ר"א אומר: כל המלמד בתו תורה - (כאילו) לומדה תפלות. ר' יהושע אומר: רוצה אשה בקב ותפלות מט' קבין ופרישות. הוא היה אומר: חסיד שוטה, ורשע ערום, ואשה פרושה, ומכות פרושין - הרי אלו מבלי עולם.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סוטה פרק ג

...ובן עזאי דלא כרבי לעזר בן עזריה. דתני מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר חסמא שהיו מהלכין מיבנה ללוד והקבילו את ר' יהושע בבקיעין אמר להן מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום ואמרו לו הכל תלמידך ומימיך אנו שותים אמר להן אפי' כן אי אפשר לבית המדרש שלא יהא בו דבר חדש בכל יום. מי שבת שם. אמרו לו רבי לעזר בן עזריה. ומה היתה פרשתו הקהל את העם האנשים והנשים והטף. ומה אמר בה. הואיל והאנשים באין ללמוד והנשים באות לשמוע. הטף למה בא. אלא ליתן שכר למביאהו. אמר להן אין הדור יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו. מטרונה שאלה את רבי לעזר מפני מה חט אחת במעשה העגל והן מתים בה שלש מיתות. אמר לה אין חכמתה של אשה אלא בפילכה דכתיב [שמות לה כה] וכל אשה חכמת לב בידיה טוו. אמר לו הורקנוס בנו בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה איבדת ממני שלש מאות כור מעשר בכל שנה. אמר ליה ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים.

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא עמוד א

ויש זכות תולה ג' שנים כו'. זכות דמאי? אילימא זכות דתורה, הא אינה מצווה ועושה היא! אלא זכות דמצוה, זכות דמצוה מי מגנא כולי האי? ...רבינא אומר: לעולם זכות תורה, ודקאמרת אינה מצווה ועושה! נהי דפקודי לא מפקדא, באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ונטרן להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא, מי לא פלגאן בהדייהו?

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא עמוד ב

אומר בן עזאי: חייב אדם ללמד את וכו'. ר' אליעזר אומר: כל המלמד את בתו תורה מלמדה תיפלות. תיפלות ס"ד? אלא אימא: כאילו למדה תיפלות.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סב עמוד ב (עיין עירובין נג: ועבודה זרה יח. וקידושין פ:)

רבי שמלאי אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה: ניתני לי מר ספר יוחסין. - אמר ליה: מהיכא את? - אמר ליה: מלוד. - והיכא מותבך? - בנהרדעא. אמר ליה: אין נידונין לא ללודים ולא לנהרדעים, וכל שכן דאת מלוד ומותבך בנהרדעא. כפייה וארצי. אמר ליה: ניתנייה בשלשה ירחי. שקל קלא פתק ביה, אמר ליה: ומה ברוריה דביתהו דרבי מאיר, ברתיה דרבי חנניה בן תרדיון, דתניא תלת מאה שמעתתא ביומא משלש מאה רבוותא - ואפילו הכי לא יצתה ידי חובתה בתלת שנין, ואת אמרת בתלתא ירחי?

רש"י מסכת סוטה דף כא עמוד ב

כאילו - שמתוכה היא מבינה ערמומית ועושה דבריה בהצנע.

רוצה אשה בקב ותיפלות - חפיצה ליזון במזונות מועטין ויהא תיפלותה מצוי לה בתשמיש מט' קבין ופרישות לפרוש מן התיפלות לפיכך אין טוב שתלמוד תורה.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סוטה פרק ג משנה ג

...ואמרו יש לה זכות רוצה לומר זכות תורה, ואף על פי שאינה מצווה בכך, לפי שאין מצות תלמוד תורה אלא על האנשים שנ' ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם, ואמרו למדה תפלות, ענינו כאלו למדה תפלות והוא השוא ודברי ההבל...

תוספות מסכת סוטה דף כא עמוד ב

בן עזאי אומר חייב אדם וכו' - ירושלמי דבן עזאי דלא כר"א בן עזריה דדריש (חגיגה דף ג.) הקהל את העם האנשים והנשים והטף אנשים באו ללמוד נשים לשמוע ונראה דפי' דמצוה לשמוע הנשים כדי שידעו לקיים מצוה ולא משום שידעו שזכות תולה, מטרונה שאלה את ר' אלעזר מפני מה חטא אחת במעשה העגל והן מתין בה ג' מיתות אמר לה אין אשה חכמה אלא בפלך אמר לו הורקנוס בנו בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה אבדת ממני ג' מאות כור מעשר בכל שנה א"ל ישרפו ד"ת ולא ימסרו דברי תורה לנשים.

רוצה אשה בקב ותיפלות - פר"ח רוצה אשה שיהא בעלה חמר ויהא מצוי אצלה בכל שבת לתת לה עונתה ולא יביא לה אלא קב חטים בלבד ולא יהא גמל שהולך בדרך רחוקה ואינו נותן לה עונה אלא אחת לשלשים יום ואף על פי שמביא לה לשכרו ט' קבין חביבה עליה העונה בכל שבת וקב אחד מט' קבין ופרישות ל' יום

בית הבחירה למאירי מסכת סוטה דף כ עמוד א (1249-1315)

מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ר"ל ראוי לו ללמדה תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה ותשתדל בכך ולא יוציאו לעז על מים המרים שאף בחשודה בעיניהן הרבה יהו דנות שזכות תולה לה ר' אליעזר אומר המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות ואין גורסין בה כאלו מלמדה אלא דוקא מלמדה תפלות וזהו שתמהו בגמרא מלמדה סלקא דעתך וכי דברי תורה תפלות הן ותיריך בה תני כאלו מלמדה תפלות ר"ל דברים תפלים שמתוך הבנתה ביתר מגדרה היא קונה ערמימות מעט ואין שכלה מספיק להבנה הראויה והיא סבורה שהשיגה ומקשקשת כפעמון להראות את חכמתה לכל ובתלמוד המערב אמרו דרך גוזמא ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים:

ר' יהושע אומר רוצה אשה בקב טפלות מתשעת קבין פרישות כך היא הגרסא ר"ל בלא וא"ו וזהו ששאלו בגמרא מאי קאמר ופרשוה בקב וטפלות בתוספות וא"ו כלומר רוצה היא במזונות מועטין ושיהא בעלה מיטפל עמה משיהו לה מזונות מרובין ושפע גדול ויהא בעלה פורש הימנה ונתגלגל בכך לומר שתכלית ענינה אינה אלא להיותה עובדת הבעל עד שיהא אוהבה ומיטפל בה ואינה סובלת עול תורה ולי נראה לפרש רוצה שיהא בעלה עם הארץ ואינו יודע אלא מעט בכדי הצורך ההכרחי ושיהא מיטפל עמה משיהו לה תשעת קבין ר"ל חכמה יתירה ושיהא פורש הימנה מתוך חכמתו וכמו שאמרה צפורה אשריהם ואוי לנשותיהם ואחד מן החכמים אמר בנעם מליצותיו כי הנשים יבחרו מאשר אוי להם ואשרי לנשותיהם ומעתה היאך תעמוס עליה עול תורה ואף של בעלה קשה לה:

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א (1138-1204)

הלכה יג

אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש, מפני שלא נצטוית, וכל העושה דבר שאינו מצווה עליו לעשותו אין שכרו כשכר המצווה שעשה אלא פחות ממנו, ואף על פי שיש לה שכר צוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן, אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות, * במה דברים אמורים בתורה שבעל פה אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה ואם למדה אינו כמלמדה תפלות.

רמב"ם הלכות סוטה פרק ג

הלכה כ

שוטה שהיה לה זכות תלמוד תורה אף על פי שאינה מצווה על תלמוד תורה הרי זו תולה לה ואינה מתה לשעתה אלא נימוקת והולכת וחללים כבדים באין עליה עד שתמות אחר שנה או ב' או ג' לפי זכותה והיא מתה בצביית בטן ובנפילת איברין

באר יהודה הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה יג (?1800)

והנה הא דחילק הרמב"ם ז"ל בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ נראה דיליף זה מפ' הקהל דהוי מצוה גם נשים לשמוע אלמא דרשאי ללמדם עכ"פ תורה שבכתב ושוב מצאתי ראיה זו גם בט"ז יור"ד סי' רמ"ה ות"ל שכוונתי לדעתו:

בגדי ישע הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה יג (1732-1792)

בד"א בתורה שבע"פ וכו' כתב מרן דהטור כתב בשם רבינו בהיפך ונראה שנוסחא משובשת נזדמנה לו בדברי רבינו ונוסחא דידן עיקר ע"כ ונראה להכריח כן מפשטא דמתני' דקאמר מכאן אומר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה דודאי הא דקאמר בן עזאי דחייב ללמד את בתו תורה היינו תורה שבע"פ דאזיל בתר טעמא דטעמא מאי אמר בן עזאי כן משום שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה ואם תאמר דבתורה שבכתב קאמר א"כ אכתי מנא ידעא הלא מדרש זה חז"ל דרשוהו כמבואר בגמ' אלא ודאי דבתורה שבע"פ קאמר בן עזאי ועלה פליג רבי אליעזר ואמר כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות והיינו תורה שבע"פ אבל תורה שבכתב אינו כמלמדה תפלות וכמ"ש מרן דנוסחא דידן עיקר וכן נר' מרש"י דבתשבע"פ עסקין שהרי כתב ז"ל תדע שזכות תולה לה תראה ותלמוד בפר' סוטה דילפינן מונקתה ונזרעה זרע ע"י זכות ונקתה כדי זריעת זרע ט' חודשים יש אומרים יותר כדמפ' בגמ' ע"כ הרי שמלמדה דרשת חכמים כדי שתדע והיינו תשבע"פ.

פ"ר חסידים (מרגליות) סימן שיג (1140-1217)

חייב אדם ללמוד לבנותיו המצות כגון פסקי הלכות, ומה שאמרו שהמלמד לאשה תורה כאלו מלמדה תיפלות זהו עומק תלמוד וטעמי המצות וסודי התורה אותן אין מלמדין לאשה ולקטן, אבל הלכות מצות ילמד לה שאם לא תדע הלכות שבת איך תשמור שבת וכן כל מצות כדי לעשות להזהר במצות. שהרי בימי חזקי' מלך יהודה אנשים ונשים גדולים וקטנים ידעו אפי' טהרות וקדשים, וזהו הקהל את העם האנשים והנשים והטף (דברים ל"א י"ב) וזהו אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עציך עד שואב מימך (שם כ"ט י - י"א) כדי שידעו עבדים ושפחות פסקי המצות מה לעשות ומה שלא לעשות. אבל לא יתכן לבחור ללמוד לבנות ואפי' האב עומד שם ושומר פן יתייחד לא יתכן פן יתגבר יצרו עליו, או יצרה עליה וקול באשה ערוה, אלא האב ילמוד בתו ואשתו. והשונמית הולכת ושומעת הדרשה מפי אלישע שהרי אמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מ"ב ד' כ"ג) מכלל דבחדש ושבת הולכות.

פ"ר מצוות גדול עשין סימן יב (1200-12??)

אמרינן בסוטה פרק נוטל (כא, ב) כל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, ונראה הדברים דווקא תורה שבעל פה, שעל ידי כן נכנס בה ערמומית, אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה ואם למדה אינו כמלמד תפלות (ע"פ רמב"ם פ"א הי"ג):

פ"ר מצוות קטן הקדמה ותוכן עניינים (1210-1280)

...וגם כתב עוד (לומר) לנשים המצות הנוהגות להם עשה ולא ותועיל להן הקריאה והדקדוק בהן כאשר יועיל עסק התלמוד לאנשים כמו שמצינו (בע"ז דף ג') גוי שעוסק בתורה פי' וכן במצות הרי הוא ככהן גדול להחיותו ולגדלו מכל שאר אחיו הגוי' כמו הכהן הגדול שיש לגדלו משאר אחיו הכהנים ומוקמי' בז' מצות.

שו"ת מהרי"ל סימן קצט (1360-1427)

[תשובה לשאלת מה"ר יצחק בסי' קצג, ז].

ז המלמד בתו תורה למה כמלמדה תפלות' והלא כל מצות עשה שלא הזמן גרמא חייבת בו וכל מצות לא תעשה כמעט, ואיך ידעו אם לא ילמדו, ומשכחנא כמה נשים גדולות בתורה כמו ברוריא, וכאלה רבות, ואמרו רבותינ' בימי חזקיהו כו' עד לא מצאו תנוק ותנוקת כו'.

וללמוד לנשים אעפ"י שצרכו לקיים כל לא תעשה ועשה נמי שלא הזמן גרמא^א מ"מ אין ללמדה דהוי כמלמדה תפלות כדאיתא פרק היה נוטל^ב ויליף ליה מ - אני חכמה שכנתי ערמתי^ג כיון שנכנס חכמה בלבו של אדם נכנס בו ערמומית, וכן פי' רש"י ז"ל^ד מתוך כך תעשה דברים בהצנע, וא"כ חיישינן שמא תבא לידי קלקול לפי שדעתן קלות, ואפילו כי היא מצוה קרינן ביה עת לעשות כו"^ה דיצא שכרו בהפסדו, וכל שכן דאינן מצוות [ודמי להאי שאסרו ללמוד לתלמיד שאינו הגון^ו וכתוב מה תתהלל רשע^ז וגו'].

ואי משום דידעו לקיים המצות, אפשר שילמדו ע"פ הקבלה השרשים והכללות וכשיסתפקו ישאלו למורה כאשר אנו רואין בדורינו שבקיאות הרבה בדיני מליחה והדחה וניקור והלכות נדה וכיוצא בזה, והכל ע"פ הקבלה מבחוץ, ובימי חזקיהו שהיה טומאה וטהרה נוהג, והוא בכל יום, היו בקיאות בו ומיית ראה^א שהיה מרביץ תורה בישראל כי אלולי שהיתה הרבצת תורה באנשים מנ"ל לנשים, עמי הארץ, ולתנוקת לידע כל זה, וכן צריך לומר דהא דקאמר נמי תנוק ותנוקת, וכי ס"ד שלמדו כל זה, אלא על פי קבלת אביהם שהיו בקיאים וגדולים בתורה הכי נמי נשים, (ועבד) [ועבדים] [חייבים] בכל המצות שהאשה חייבת בהן^ב ואסור ללמדן תורה^ג ואפילו הכי מצינו מהם שהיו גדולים בתורה כגון טבי עבדו של ר' גמליאל שהיה ישן תחת המטה לשמוע דברי חכמים כדאיתא בתו' דסוכה^ד וכן שפחתו של רבי^ה וכהאי גוונא טובא בתלמודא, וברוריה^ו וכיוצא בזה. אי נמי^ז שע"פ אביהם עשו וצ"ל דאביהם (סבר) [סברי] כבן עזאי דאית ליה פרק היה נוטל^ח חייב אדם ללמד בתו תורה כו'.

אמנם יותר נראה לי שמעצמם עשו שהרי ברוריה הוכיח^ט סופה על תחילתה^י שלא סמכה על דברי חכמים שאמרו נשים דעתן קלות, וראש לחכמים^כ אמר אני ארבה ולא אסור ולא אטה כו', והכי נמי סמכה על צדקתה שלא תעבור על [יד] הלמוד. ואפילו לדברי מר נמי אין מיושב שהרי מה לה דברי הימים^{כא} פרק תמיד נשחט רק תורה שיש בה המצות היה לה ללמוד, אלא לא מטעם זה עשתה אלא כדפרישית, שמרצון נפש עשתה.

שו"ת מהרי"ל החדשות סימן מה (1360-1427)

ב' שוב תמהת על הנשים שמברכות ברכת התורה וחלקת דלא דמי לשופר ולולב משום דכתב הרמב"ם^א כאילו מלמדה תפלות, הא לאו פירכא היא ותשו' בידיך. דווקא תורה שבעל פה ולא שבכתב, ודווקא המלמד לבתו אבל היא שלמדה בעצמה יש לה שכר כאינה מצוה ועושה שהיא מכוונת לטוב. ועוד הרי בהקדמת סמ"ק^ב כתב שיש להן ללמוד מצות הנוהגות בהן ויש לה שכר טובה, ראיי' מגוי העוסק בתורה כו"^ג ועוד נר' דעדיף משאר מצות שפטורות מהן, דרבנן תקנו פרש' וידבר משו"ת^ד נגד התמיד כדאמר מר כל העוסק בפרשת עולה כו"^ה ואטו נשים מי לא מחייבי בתמיד וקרבתו כמו אנשים, הא חייבות בתפילות וכנגד תמידין תקנו^ו וא"כ מחייבי נמי לסדר ענייני קרבנות, קראי, ושמא נמי מתני' דאזהו מקומן. ותפלות אין שייך דאינן מבינות, ומ"מ הוי כאילו הקריבו קרבן משום עקימת שפתים, דליגרוס^ז איניש אף על גב דלא ידע [מאי קאמר] ופשיטא דאישי^ח חייב לברך אף על גב דאין מבין קריאתו וגרסתו^ט ועוד הרי מכניסות את עצמן לק"ש ולפסוקי דזימרה^י נמי מחייב^{יא} בהו וכמ' שבחות באיכ' בהניכ^{יב} קראי.

הילוך לר"ת^כ פשיטא דמצו לברוכי כמו בשאר מצות דפטירי [כגון לולב ושופר, וכה"ג דברכת התורה] עדיף טפי כדפי'. אף על גבי^כ דיש לך פתחון פה דהברכה הוי לעסוק ושמ"כ^ה הא לא מיקרי אלא תורה שבע"פ ומיקרי תפלות, מ"מ לא (נשתנה) [נשנה] מטבע הברכה בשביל הנשים וכ"ש כדפי' לעיל. דלדברי סמ"ק דחייבות ללמוד מצוות דשייכי בה ולעסוק ולחזור אות' כדי שיעשו (כתקנם) [כתקונם], והא חשיב תורה כמו שכתב מהר"ח^כ דאפי' אחר צרכים גדולים אין לברך ברכת התורה דאין כאן היסח הדעת דצריך לחשב דינים דבית הכסא כגון כיצד יקנח וכיצד יגלה וכה"ג^כ וכ"ש אשה דחייבת תדיר וכל צרכי הבית על פיה דחייבת לידע ולהתעסק, דאהא לא קאי ר' אליעזר דנו' דטעמ' כאילו מלמדה תפלות כרש"י פ' היה נוטלי^כ משום דמתוך כך נכנס ערמומית בלבה ויודעת לעסוק^כ מעשה בהיסתר ובצנעה ויליף ליה התם מקרא אני חכמה שכנתי ערמה ע"ש. וכל זה לא שייך אלא מתוך פלפול וסברות' ולהכי חילק הרמב"ם^{לא} בין בע"פ לבכתב וה"ה בע"פ לכה"ג, דינין והוראות בלתי טעמי' ועומק סברות.

טור יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו (1269-1343)

...אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל לא כשכר האיש מפני שאינה מצווה ועושה וכל העושה דבר שאינו מצווה עליו (י"א) אין שכרו כשכר המצווה ועושה ואף על פי שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה (טו) מפני שרוב נשים אין דעתם מכוונת להתלמד ומוציאין דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתם אמרו חכמים כל המלמד לבתו תורה כאילו מלמדה תפלות (טז) בד"א בתורה שבכתב אבל בתורה שבע"פ לא ילמד אותה בתחילה ואם מלמדה אינו כמלמדה תפלות (פ"ד) מהל' ת"ת להרמב"ם)

פרישה יורה דעה סימן רמו (1555-1614)

(טו) מפני שרוב נשים אין דעתן מכוונת וכו'. אבל אם למדה לעצמה או רואין שיצאה מהרוב ולכך כתב לעיל שיש לה שכר ורצונו לומר אם למדה התורה על מכוונה שאינה מוציאה לדברי הבאי. אבל האב אינו רשאי ללמדה דדילמא תוציא דבריה לדברי הבאי כי הוא אינו יודע מה שבלבה וק"ל:
(טז) במה דברים אמורים בתורה שבכתב אבל בתורה שבעל פה וכו'. במיימוני ובסמ"ג (עשין יב צז ע"ד) כתוב איפכא וכתב בית יוסף שטעות סופר יש כאן וכ"כ בשלחן ערוך (ס"ו). ומכל מקום יש ליתן טעם קצת לגירסת ספרי הטור שבכולם נכתב ונדפס כן מפני שיש הפסד יותר כשמוציאה תורה שבכתב בדברי הבאי מאשר יש בתורה שבעל פה וק"ל. ומכל מקום חייבת האשה ללמוד דינים השייכין לאשה (כ"כ האגור סימן צ"ב) [ב"ב] בשם סמ"ג. ואשה העוזרת לבנה או לבעלה שיעסקו בתורה חולקת שכר בהדייהו (הגהות מיימוני פ"א דת"ת (ד"ק ה"א). עד כאן המגיה):

הקדמת מהור"ר יוסף יוזפ כ"ץ לספר בית ישראל (פרישה ודרישה)

ולעצור במילין מי יוכל מלהעלות על הספד ולספר רוב גודל תפארת יקר • מעלות האשה החשובה הגבירה הצנועה והחסידה והישרה הלא היא א"מ הרבנית מרת בילה בת הקצין והנדיב הר"ר ישראל אידלש ז"ל נפשה בצרור החיים צרורה • עם אמנו רבקה רחל ולא ושרה • המביאה לאמ"ז ז"ל לכל הכבוד הזה ולבעלה עיטרה עטרה • והיתה לו ולתלמידיו לעזר שיתעסקו בתורה • ובהדייהו מחלקת שכרה לא לנו לבד היתה זיוה הודה והדרה • רק לכל בני דורה • יפה כלבנה ברה • ולכל בנות ישראל היתה תפארה • ראוה בנות ויאשרו מעשיה הנעימים ויקרה • והדריכה אותן בדרך ישרה • בכך ראויה היא לחלוק לה כבוד ולהעלות על הספר קצת מעשיה הטובים להיות לנו לזכר לדורות ולמען ילמדו ממנה כל בנות ישראל וכן יעשו • והנה אף גם בהיותה בת יחידה אצל אביה הקצין פרנס הדור וכירח למלאות תאוותה כאוות נפשה • והיא לא עשתה כן רק מאסה נפשה בתענוגי עולם הזה ובחרה תמיד לקנות לעצמה עולם הבא • לא זה שלא בקשה בתענוגי ע"ז אף גם זאת שסגפה נפשה בתעניתים • ובחיותה בח"י אביה וברשות בעלה אמ"ז ז"ל לא היה בידה לעשות כ"כ רק אחר פטירת אמ"ז ז"ל חיתה כמו שבעה עשר שנים שישבה בתעניתים מידי יום ביום ובלילה לא אכלה דבר הבא מן החי ולא מן הבא מפרי אילן רק כדי חיי נפשה ולכבוד שבת עשתה כל מיני מטעמים ומעט נהנה מהם רק שלחה לעניים ולבני בית • וכל ימיה הן בימי החורף הן בימי הקיץ עמדה תמיד בזריזות קודם אור היום כמה שעות והרבית להתפלל בכוונה גדולה בתפילות ובתחנונים לפני המקום ב"ה • ובידה מפתח עזרת הנשים שהיתה ראשונה מבאי בית הכנסת ואחרונה שעה אחת או ב' אחר יציאת העם מב"ה שהגמירה תפלותיה ותחנוניה ואחר התפלה לא שם נפשה לשום דבר בטלה רק מחיל אל חיל עוסקת בתורה פרשה של ימי השבוע עם פרש"י ושאר מפרשים כידוע לכל תלמיד אמ"ז ז"ל מאוכלי שלחנו שתמיד אשר היו פוטרין השלחן בדברי תורה היתה. אוזרת כגבר חלציה במשא ומתן הד"ת ולפעמים אשר המציאה מדעתה איזה פשט מתוק מדבש נופת תטופנה שפתותיה ובפרט בדיני נשים ובהלכות נדה היתה בקי כמעט כאחד מבעלי הוראה •

הביטו נא וראו את מה שהרגישה בטעות הנשים בהדלקת הנירות ב"ט • וטעותן בשתים: האחד מה שנהגות לדלוק נירות של י"ט כמו של שבת דהיינו שמדליקין תחלה הנירות ואחר כך משימין ידיהן לפני הנירות ומברכין הברכה על הנירות • ואחר כך מסלקין ידיהן הכל כמו נירות של שבת • ומנהג זה מביא רמ"א בש"ע בא"ח סימן רס"ג וכ"כ במהרי"ל והטעם מה ששימין את ידיהן לפני הנירות כדי שיהא הברכה עובר לעשייתה • כי פלוגתא דרבוותא היא אם קבלת השבת תלויה בהדלקת נירות לשבת אם לאו וכמ"ש הטור בא"ח סי' רס"ג ובסימן תרע"ט ואע"פ שנקטינן הלכתא דאין קבלת שבת היא בהדלקת נירות לשבת כ"א בתפלת ערבית שמתפללין רוב הציבור ובהתחלת החזן לומר ברכו או אפילו שלא התפלל עדיין הקהל ערבית וקדם היחיד והתפלל של שבת מבע"י חל עליו קבלת שבת ואסור במלאכה • מ"מ כתבו כמה גדולים הג"מ וכלבו ושבו ליקט שדוקא לבני בית אמרינן הכי אבל להמדליק עצמו או להאשה שמדלקת הנירות לשבת היא אסורה לעשות מלאכה אחר שהדליקה דכיון דמברכת אין לך קבלה גדולה מזו אם לא שמתנה תחילה קודם שתדליק שאינה מקבלת שבת

עד שיאמר החזן ברכו גם בזה יש פלוגתא וכמ"ש ב"י ובש"ע ס"י רס"ג שלא תועיל התנאי למברך עצמו • והכלל היוצא מזה מאחר שהמדליק עצמו מקבלת שבת בברכת הנירות נמצא אם היה מברך תחלה כמו שראוי להיות הברכה עובר לעשייתה אסור שוב להדליק הנירות • ע"כ נמשך מזה המנהג שמדליקין תתלה ומשימין ידיהן לפני הנירות ומברכין ואח"כ מסלקין ידיהן שבה נקרא עובר לעשייתן • התייחס בהדלקת הנירות לשבת שאחר הברכה אסור שוב בהדלקה אבל ב"יט שמוטר להדליק הנירות ב"יט עצמו מוטב שנעשה ברכת הנירות כתיקונה להיות חכמה עובר לעשייתן ולהדליק הנירות של י"ט כמו נירות של חנוכה לברך תחלה ואח"כ להדליק הנירות בזה אחר זה • **הטעות השני מה שנוהגת הנשים להדליק נירותיהן של י"ט אחר שהתפללו הקהל ערבית ואחר יציאתם מב"ה לביתם קודם אכילה וזה אינו נכון** התייחס בליל י"ט של גליות שהוא ספיקא דיומא ואסור להכין מ"יט ראשון לשני ראוי לעשות כן • אבל מה שנמשך מזה שנוהגות לדלוק גם בליל י"ט ראשון כן זה אינו נכון ויותר טוב מדינא להדליק הנירות ג"כ קודם תפילת ערבית ולקבל הי"ט בחדלקתן הכל כמו שעושין לכבוד שבת שיהא הכל מוכן מיד בבואו מבית הכנסת לביתו השלחן ערוך והגר דלוק ומטה מוצעת וכמ"ש בפרק כל כתבי דף ק"ט ובטו"ח סימן רס"ב גבי שבת גם כל מלאכה שמוטר לעשות ב"יט אם יכול לעשות אותו מלאכה מע"יט אסור לעשותו לכתחלה ב"יט וכמ"ש בט"ח ס"י תצ"ה • **ואחר פטירת אמ"ו ז"ל שמעתי ממנה שצוותה לזוגתי הגבירה מרת ניסל בת הגאון מוהר"ר נתן פייטל ז"ל להדליק נירותיה ב"יט ככל הנ"ל ושמעתי ממנה הטעמים ושהרגישה בטעות הנשים • ותפשתי אח"כ בפוסקים ונלע"ד שהדין דין עמה וסודה ברוך וטעמה עידית ואמרתי להעלות על הספר בשמה ותשואת חן חן לה • וכהנה וכהנה נתנה תמיד דעתה ולבה לידע טעמי התורה •**

ואחר שעוסקת בתפלה ובתורה עוסקת בגמילות חסדים לבקר חולים ולנחם אבלים ולא היה שום דבר מצוה בעיר שלא כתתה עצמה בתוכה אם היה עוד היום גדול לא שם נפשה לבטלה היתה עוסקת במלאכה טוה ציצית וגידין לתפור הס"ת ותפרה טליתות וקיטל וראה על הבית בהדרכה בניה ונכדיה ושאר בחורים ונערים להטיבה עמהן לתת לפניהם מאכלים ובתיקון פשתן שלהם ובחפיפת ראשם לשבת לא היה בה שום צד גאווה וידה פתוחה בצדקה יותר מכדי ערכה וכל הליכותיה ומחשבותיה ומעשייה לחשוב מחשבה לעשות תמיד דבר מצוה ומי יוכל לפרט כל פרטי מעשייה חטובים בחסידותיה ובפרישותיה ומה שאסרה על נפשה אף במוטר לה אשר קצר היריעה מהכיל כידוע ומפורסם לכל • **ואחר פטירת אמ"ו ז"ל חבבה הארץ לעלות לארץ ישראל ולירושלים תוב"ב** וכאשר זכתה לדבר זה והולכת וסובבת על כל קברי הצדיקים שבכל עיר ועיר המונחים בארץ ישראל ולבסוף יושבת בירושלים תוב"ב כמו שמנה שנים ושמעה הטוב נתרבה ונתגדל שם עד למעלה • ולדעתי מרוב גודל סיגוף נפשה במאכלים ובתעניתים ושמאסה בעולם הזה רק לקנות נפשה עולם הבא לא מלאו שנותיה רק כבת נ"ח שנים **ואחר שנח נפשה חלקו לה שם כבוד וחשבו לקבור אותה בין חשובי ארץ ונזדמנה שנקברה בכבוד גדול בירושלים תוב"ב** תוך ארבע אמות של קבר זכריה הנביא עליו השלום זכותה יעמוד לה ולנו ולזרעינו ולכל בית ישראל אכ"ר:

בית יוסף יורה דעה סימן רמו (1488-1575)

ו כתב הרמב"ם ז"ל אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל לא כשכר האיש וכו' עד אינו כמלמדה תפלות. בפרק א' מהלכות ת"ת (ה"ג):
ומ"ש יש לה שכר אבל לא כשכר האיש. בפרק היה נוטל (סוטה כא.) אהא דתנן אם יש זכות תולה לה אמרינן בגמרא זכות דמאי אילימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה היא. ופירש רש"י דכיון דאינה מצווה אין שכרה גדול כמצווה ועושה:
ומ"ש וכל העושה דבר שאינו מצווה עליו אין שכרו כשכר המצווה ועושה. מימרא דרבי חנינא בפרק קמא דקידושין (לא.) וברי ש ע"ז (ג.). וכתבו התוספות (ד"ה גדול) שהטעם מפני שהמצווה דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו:
ומ"ש ואף על פי שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה וכו'. במתניתין פרק היה נוטל (סוטה כ.) פלוגתא דבן עזאי ורבי אליעזר ופסק כרבי אליעזר:
ומ"ש במה דברים אמורים בתורה שבכתב אבל בתורה שבעל פה וכו'. טעות סופר יש כאן כי בספרי הרמב"ם כתוב בהיפך במה דברים אמורים בתורה שבעל פה אבל בתורה שבכתב וכו'. וכן מוכיחים הדברים:
פרק ד' מהלכות ת"ת להרמב"ם:

בית יוסף אורח חיים סימן מז (1488-1575)

יד וכתב עוד האגור (שם) בשם מהר"י מולין (שו"ת מהר"ל החדשות סי' מה) דנשים מברכות ברכת התורה אף על פי שאינן חייבות ולא עוד אלא שהמלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות (סוטה כ.) זהו בתורה שבעל פה אבל לא תורה שבכתב ואף על פי שלשון ברכת לעסוק בדברי תורה משמע תורה שבעל פה מכל מקום אין לשנות מטבע הברכות **ועוד כי הן מברכות על קריאת הקרבנות ותפלה כנגד קרבנות תקנום (ברכות כו:) והן חייבות בתפלה (שם כ:) ואם כן חייבות ג"כ בקריאת העולה והקרבנות וכל שכן לדברי סמ"ג שכתב שהנשים חייבות ללמוד הדינים השייכין להן ע"כ:**

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו (1488-1575)

סעיף ו

כב] אשה שלמדה תורה יש לה שכר, כג] אבל לא כשכר האיש, ז <ג> מפני שאינה מצווה ועושה. ואף על פי שיש לה שכר, כד] צו חז"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. אמרו חכמים: כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תפלות (פי' דבר עבירה). כה] בד"א בתורה שבע"פ; <ד> אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה, ואם מלמדה אינו כמלמדה תפלות (רמב"ם וסמ"ג ולא כמקצת ספרי הטור). הגה: כו] ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה. (אגור בשם סמ"ג). כז] ואשה אינה חייבת ללמד את בתה תורה, כח] ומ"מ אם עוזרת לבנה או לבעלה שיעסקו בתורה, חולקת שכר בהדיהו. (הגהות מיימוני פ"א דת"ת וסמ"ג).

ביאור הגר"א אורח חיים סימן מז סעיף יד (1720-1797)

נשים כו'. עיין מ"א בשם אגור ודבריהם דחויין מכמה פנים וקרא צווח ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם היאך תאמר וצונו ונתן לנו אלא העיקר ע"פ מ"ש תוספות וש"פ דנשים מברכות על כל מ"ע שהז"ג וכו' שכתבתי לעיל סי' י"ז סעיף ב' ואף דקי"ל כאילו מלמדה תיפלות דווקא בתורה שבעל פה כמ"ש בי"ד סי' רמ"ו סעי' ו':

ביאור הגר"א יורה דעה סימן רמו ס"ק כד (1720-1797)

[כד] צו חז"ל כו'. כר"א ור"י ודלא כב"ע וכן ראב"ע בפ"ק דחגיגה דאמר אנשים באין כו' וכמ"ש תוס' שם בשם ירושלמי:

ב"ח יורה דעה סימן רמו (1561-1640)

ז ומ"ש שלא ילמד אדם את בתו תורה. משנה פרק היה נוטל (סוטה דף כ א) מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה רבי אליעזר אומר כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות ומפרש בגמרא (כא ב) כאילו מלמדה תפלות מאי טעמא דכתיב (משלי ח יב) אני חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית ופירש רש"י שמתוכה היא מבינה ערמומית ועושה דבריה בהצנע עכ"ל. ופסק כרבי אליעזר דאוסר:

ומה שמחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. הוא מדדדרש רבי אלעזר בן עזריה בפרק קמא דחגיגה (ג א) הקהל את העם האנשים [והנשים] והטף (דברים לא יב) אם האנשים באו ללמוד והנשים באין לשמוע הטף למה באין אלמא דמצוה מוטלת על הנשים לשמוע תורה שבכתב כדי שידעו לקיים המצוה א"כ בעל כרחך דרבי אליעזר דקאמר כאילו מלמדה תפלות בתורה שבעל פה קאמר:

והא דכתב הרב דתורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה. נראה שהוציא זה מלשון רבי אלעזר בן עזריה דקאמר אם אנשים באים ללמוד והנשים באים לשמוע ולא אמר אם האנשים והנשים באים לשמוע וללמוד אלמא דלכתחילה לא ילמדו נשים כמו לאנשים לימוד דרך קבע אלא שמיעה גרידא לפי שעה מצוה היא כמו בפרשת הקהל כדי שידעו לקיים המצות אבל לימוד דרך קבע לכתחילה לא. ומיהו אם מלמדה אינה כמלמדה תפלות דאי הוה תפלות אפילו שמיעה דרך עראי נמי הוה אסור ולא היה מצוה להקהיל גם הנשים. מיהו במצות הצריכות לאשה חייבת ללמוד ולכן הנשים מברכות ברכות התורה בכל יום כמו שכתבתי באורח חיים סימן מ"ז (ס"ד):

ט"ז יורה דעה סימן רמו ס"ק ד (1586-1667)

(ד) אבל תורה שבכתב. - בטור כתוב איפכא וכתב בית יוסף שט"ס יש שם והעיקר כמו שכתוב כאן והוא נכון בטעמו דמצינו בפרשת המלך הקהל את העם האנשים והנשים והמלך היה לומד ספר משנה תורה ויש להקשות אם כן אפי' לכתחלה שרי כמו התם נראה לי דהתם לא דרש המלך כי אם פשוטי הדברים וזה באמת מותר אף לדין לכתחלה כמו שהוא המנהג בכל יום מה שאין כן בלימוד פירוש דברי תורה דרך התחכמות והבנה אסרו לכתחלה וזה מובן בלשון התלמוד אנשים ללמוד והנשים לשמוע דהיינו שהנשים לא ישימו לב רק בפשוטי הדברים לשמוע אותן אבל לא בחלק הלימוד כמו שזכרנו כן נראה לי:

הקדמה לשו"ת חוות יאיר (ר' יאיר חיים בן ר' משה שמשון בכרך) (1638-1702)

ומלכד כל זה בחרתי עוד בשם הזה להיות למזכרת טוב לזקינתי החסידה מרת חוה זצ"ל אם אבי הגאון מוהר"ר שמשון זצ"ל כי ראויה היא לכך, הן מצד שממנה נשתלשל לי ולבית אבי יחוסי של עטרת תפארת הגאון הנודע ונזכר בפי המחברים מהר"ר ליב פראג עיין סוף ספר צמח דוד, כי זקינתי היתה בתו של הגאון מוה"ר לייב פראג הנזכר (מבעלה המופלג הגאון מוהר"ר יצחק כהן שהיה נקרא בשמו בפה כל ר' איצק ר' ליבמש על שם חמיו הגאון מוה"ר לייב פראג הנזכר, והיה מופלג בצחות לשון אין דוגמתו והוא כתב הקדמה לשו"ת מהר"ם דפוס פראג, גם בעל הג"ה פענח רזא והשלים איזה סדרות בספר חתן דמים). הן מצד למודה שהיתה יחידה במינה בדורה בתורה, ונהירנא שהיה לה מדרש רבה בלי פירוש ולמדה בה על פי השגתה ושכלה, ובמקומות רבות השיגה על הרב בעל מתנות כהונה פירוש הרבות ופירשה באופן אחר שכל השומע יבחין שהדין עמה, ואיזה דברים מהם כתבתי בכרכים משמה, וכן עשתה בפירושי מחזורים וסליחות ובפירוש רש"י בחומש ועשרים וארבע ובתרגומים וספרים החיצונים. וכמה פעמים שנתחבטו בדבר גדולי הדור ובאה היא והושיטה כמנה. והיתה מופלגת

בכתב ולשון צח ומצוחצח. גם הפלגת חסידתה והנהגתה אי אפשר להעלות על נייר. ונתאלמנה בהיותה בת שלושים ושוב לא היתה לאיש לכבוד בעלה זקני הגאון מוהר"ר שמואל. ושמעתי מפי קדוש אדוני אבי הגאון מוהר"ר שמשון זצ"ל שהגאון החסיד מוהר"ר ישעיה זצ"ל בעל שני לוחות בנסעו מחוץ לארץ לארץ ישראל רצה לקחתה והיא לא רצתה, ואמר עוונתי גרמו שלא זכיתי להזדווג לגוף קדוש כזה. והיתה מתגוררת בפראג מקום אבותיה, והיה בנסוע הארון ה' אדוני אבי הגאון ז"ל שנת ת"י מפראג שהיה דרשן לק"ק ווירמיש לרבנות נסעה עמו והיתה אצלו לערך שנה, ואחר כך נשאה רגלה ליסע לארץ ישראל ובעו"ה לא הספיקה כי מתה בק"ק סופיאה בארץ תוגרמה, ופלא מכבוד שעשו לה במותה שם וכן בכל מקום שבאתה לשם כי היה שמה נודע וריחה נודף במדינות למעלתה, בצירוף יחוסה ומעלת שני אחיה הגדולים הרבנים האדירים הגאונים רבני פולין הגאון מוהר"ר חיים כ"ץ אב"ד פוזנא שנסע מרבנות דק"ק פרנקפורט לשם ושם נפטר, והגאון (אשר לעת עתה נכדו הגאון מוהר"ר נפתלי אב"ד ור"מ דק"ק לובלין) מוהר"ר נפתלי כ"ץ אב"ד דק"ק לובלין עם הגאון הנודע מוהר"ר העשיל זצ"ל שהיה שם ראש ישיבה, ואי אפשר להפליג מחלוקת כבוד והידור שנהגו שני אחים הגאונים הנ"ל באחותם זקנתי הנ"ל.

ומפני כי אבותי כלם אנשים אנשי שם ומפורסמים חיברו חיבורים מחוכמים וזכרונם הם דבריהם, וגם מצד כי בניהם מתייחסים אחריהם לבית אבותם למשפחותיהם כל שכן אם גם הם חכמי חרשים שיעידו גזעיהם על השרשים, מה שכל זה אינו נוהג בנשים, לכן עשיתי לזקנתי מזכרת כי היתה בחכמת התורה ובמעשים אם כל בני גילה ועטרת תפארת, ויובן 'חות יאיר'

שו"ת טוב עין סימן ד (חיד"א) (1724-1806)

דברי הרמב"ם סוף פ"א דתלמוד תורה.

דרוש דרש משה כבוד חכמתך מה עמדי בישוב דברי הרמב"ם בדין אשה בת"ת כי לא ריוו צמאונך דברי המפרשים.

תשובה ידיד ה' גם בני איש שמענה ואתה דע לך כי כבר כתבתי בזה באיזה מקומות אך עתה עטי המדברה לכתוב בסדר מיושב וסגנון אחר בס"ד האמנם דרכי לבא בקצרה והן קצירת האומר דוחה אורך ההצעות ויתרון ארש בקול המוסיף כאשר ידעת מקונטריסי אשר ברב רחמיו יתברך נדפסו.

כתב הרמב"ם סוף פ"א מתלמוד תורה אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש מפני שלא נצטוו וכו' ואעפ"י שיש לה שכר ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד אלא מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות בד"א בתורה שבעל פה אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה ואם למדה אינו כמלמדה תפלות וכתב מרן בכסף משנה פלוגתא דבן עזאי ור' אליעזר ופסק רבי אליעזר. וק"ק דאין הלכה כרבי אליעזר דשמותי הוא וקפסיק ותני דאין הלכה כרבי אליעזר אפילו לנגד תלמידו. ותו דאמרו בעירובין דף נ"ג דברוריא בטשה בההוא תלמידא ודרשה פסוק ובפסחים דף ס"ב אמרו דברוריא גמרא תלת מאה שמעתא ביומא דסיתוא מתלת מאה רבוואתא ואם הלכה כרבי אליעזר איך רבי חנניא בן תרדיון אביה ותלת מאה רבוואתא מלמדיה עברו יחדיו והיו מלמדין אותה תורה שבעל פה. והיה מקום לומר דחדא מתרצא חבירתה דבתחילה סברי דאין הלכה כרבי אליעזר והיו מלמדין תורה שבעל פה לבנות ואתיא מכללא ברוריא. אמנם ממה שאירע לברוריא פ"ק דע"ז הסכימו דהלכה כר' אליעזר.

ואולם אין בזה כדי שביעה דמי הגיד להרמב"ם זה ודילמא אין הלכה כר' אליעזר כדאמרן בעלמא וממה שאירע פעם אחת לברוריא אין לנו לגזור מדעתנו ולקבוע הלכה כל שלא מצינו זה ברז"ל. ותו הני חילוקי מתורה שבכתב לתורה שבע"פ מהיכא גמר להו הרמב"ם. ותו תורה שבכתב לכתחילה אמאי לא. ונראה דסבר הרמב"ם דרבי יהושע דתנן דאמר רוצה אשה בקב ותפלות סבר דאפילו תורה שבכתב. אך רבי אליעזר דאמר מלמדה תפלות לא אמר אלא על תורה שבעל פה. והנה רש"י פירש מלמדה תפלות שנכנס ערמה בקרבה ועושה דברי זנות בהצנע והרמב"ם לא רצה לפרש כן דאם איתא איך למדו לברוריא תלת מאה רבנן ואביה ר' חנניא בן תרדיון יודע. ולכן פירש הרמב"ם דפירוש דברי תפלות היינו שאינה מכוונת ללמוד אלא מוציאה דברי תורה לדברי הבאי. ובברוריא שהכירו בה שהיתה כונתה ללמוד בכל לבה וגדל שכלה לכך למדוה. אמנם כפי פירוש רש"י קשה דהוא דבר שאינו ניכר ואיך למדוה. וסבר הרמב"ם דרבי יהושע בא להוסיף אף תורה שבכתב כדאמרן. אמנם מכח הא דתנן סוף קדושין לא תלמד אשה סופרים והיינו משום אבוהון דינוקי ואי איכא איסורא גם בתורה שבכתב לא מיירי תנא בעבדא איסורא. לכך סבר הרמב"ם דהא דתורה שבכתב היינו לכתחילה. אבל בדיעבד שריותא הוא ואינו כמלמדה תפלות. ופסק כר' יהושע דהלכה כמותו וכסתם משנה דקדושין דקי"ל הלכה כסתם משנה וברוח מבינתו פרישנהו ותרצינהו.

וראיתי בפסקי הרב המאירי לסוטה הנדפסים עתה מחדש דפירש ברוצה אשה בקב ותפלות פירוש מחודש ויפה. אך לא פירש הא דתורה שבכתב וכו' שכתב הרמב"ם כי ארחה להביא סברת הרמב"ם ע"ש ודוק.

The Hirsch Siddur, Rav Samson Raphael Hirsch (page 122) (1808-1888)

The fact is that while women are not to be exposed to specialized Torah study or theoretical knowledge of the Law, which are reserved for the Jewish man, such understanding of our sacred literature as can teach the fear of the Lord and the conscientious fulfillment of our duty, **and all such knowledge as is essential to the adequate execution of our tasks should indeed form part of the mental and spiritual training not only of our sons, but of our daughters as well.**

שו"ת בית הלוי חלק א סימן ו (1820-1892)

יחקור במצוה של כתיבת ס"ת אי גם נשים חייבות בהאי מצוה אי לא:

הרמב"ם כתב בפרק זיין מה' ס"ת מ"ע על כל איש ואיש מישראל לכתוב ס"ת לעצמו כו'. ואף על פי שהניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכותבה משלו ואם אינו יודע לכתוב אחרים כותבין לו וכל המגיה ס"ת אפי' אות אחת ה"ה כאלו כתבו כולו. ומלשונו זה משמע דנשים פטורות ממצוה זו. וכן הוא להדי' בסוף ספר המצות להרמב"ם דמנה מצוה זו בכלל המצות שאינם נוהגים בנשים. וכבר עמד ע"ז בשו"ת שאגת ארי' סי' ל"ה דמנין לו לפטור והרי הוי מ"ע שאין הזמן גרמא. וכתב שם עוד הש"א דאפילו לדעת הרא"ש דס"ל דעיקר מצות כתיבת ס"ת הוא כדי ללמוד בה מ"מ אין לפטור נשים מכתובה משום דאינם מחויבים בלימוד דהרי כתבו הראשונים דנשים מברכות ברכות התורה הואיל וחייבות ללמוד מצות הנהגות בהן ואי משום דאיכא הרבה מצות שאינם נוהגין בהן א"כ נפטור כל העולם ממצוה זו דהרבה מצות שאינם נוהגין אלא בכהנים עכ"ד הש"א. והנה כל דבריו נפלאו ממני. דודאי דנוכל לומר דמש"ה פטירי ממצות כתיבה משום דאינם במצות לימוד וכן מצאתי בספר החינוך מצוה תרי"ג שכתב וז"ל ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים שכן חייבין בתלמוד תורה וכמו כן לכתוב אותה ולא בנקבות הרי להדי' כן דמשום דאינם בלימוד פטורין מכתובה ומה שהקשה ע"ז הש"א דהא במצות הנהגות בהן חייבות ללמוד ואי משום דאיכא שאינם נוהגים בהן א"כ הא איכא גם בזכרים מצות שאינם נוהג רק בכהנים ולא ידעתי שום דמיון לזה דבזכרים אפי' במצוה שאינם נוהג בו היינו שאינם מחויב לקיימה אבל הא מחויב ללמודה דמצות לימוד הא איכא בזכרים על כל המצות וגם בספר תורת כהנים מחויב ללמוד דמצות לימוד בזכרים הוי על כל התורה כולה והרי מצות כתיבת ס"ת אינו תלוי רק בחיוב הלימוד ולא בחיוב הקיום ומש"ה הזכרים חייבים לכתוב אבל בנשים הרי מצוה שאינם נוהג בה אינו מחויבת ללמודה כלל. ועוד נראה בלא"ה דגם מה שהקשה מהא דחייבות בלימוד מצות הנהגות בהן וראייתו מהא דכתבו דמברכות ברכות התורה לא קשה כלל וכמו שנבאר: דזה לשון האגור הביאו הב"י באו"ח סי' מ"ד דנשים מברכות בה"ת אף על גב דנשים אינם חייבות ללמוד ולא עוד אלא שכל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תיפלות מ"מ הא חייבין בפרשת הקרבנות וכל שכן לדעת הסמ"ג דחייבות ללמוד מצות הנהגות בהן עכ"ד ואם נפרשם כפשוטם בודאי קשה טובא על הסמ"ג דהיאך יעלה על הדעת דנשים חייבות ללמוד ומקרא מלא דובר הכתוב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם ובמס' קידושין דף כ"ט אמרינן דאשה אינה מחויבת ללמד את בנה תורה דכתיב ולמדתם וכתיב ולימדתם מי שמצווה ללמוד מצווה ללמד לבנו ונשים דאינם מצוות ללמוד אינם מצוות ללמד את הבן ולהסמ"ג הא גם אשה מחויבת ללמוד במצות הנהגות בהן. ועוד קשה דהרי בסוטה דף כ"א תנן אם יש לה זכות תולה לה ופריך זכות דמאי אלימא זכות דתורה הא לא מפקדה אלא זכות דמצוה מי מגני' כולי האי הרי דלא משכחה הגמרא' זכות דתורה גבי נשים כלל. וגם בחגיגה דף ג' איתא הקהל את העם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע טף כו' והביאו התוס' שם דברי הירושלמי דקאמר עלה דלא כבן עזאי דקאמר חייב אדם ללמד את בתו תורה וכן הוא בתוס' סוטה דף כ"א ד"ה בן עזאי וע"ש. ואכתי קשה דלמה אמר לשמוע ולא אמר גם בנשים דבאות ללמוד מצות דידהו אלא ודאי דגם במצות שנוהגות בהן אין בהם מצות תלמוד תורה כלל כמו דהוי באנשים דבאנשים הוי הלימוד מ"ע וכמו הנחת תפילין וכשולמד מקיים מ"ע וגם במצות שאין נוהגין בו מ"מ מחויב ללמוד משום מ"ע דתלמוד תורה אבל בנשים אין בלימודם שום מצוה כלל מצד עצמו רק הסמ"ג כתב דמ"מ מחויבים ללמוד מצות הנהגות בהן כדי שתדע היאך לקיימם וזהו דמחלק בחגיגה אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע וכן כתבו להדי' התוס' בסוטה דף כ"א דהך לשמוע היינו כדי שידעו היאך לקיימם יעו"ש אבל הלימוד בעצמו לא הוי שום מצוה כלל אצלם ואם כבר בקיאה היא בדינים שלה ויודעת היאך לעשות שוב אינה צריכה ללמוד עוד אפי' להסמ"ג. ובזה ניחא הא דאיתא בברכו' ד' מ"ט דקאמר רב דבלא הזכיר תורה בבהמ"ז יצא משום שאינו בנשים והקשה המג"א בסו' קפ"ז דהא במצות שמחויבות בהם צריכות ללמוד ולפי"ז ניחא דתורה שמזכירין בבהמ"ז קאי על עיקר מצות הלימוד ולא על קיום המצות וזה לא שייך בנשים. והא דכתב האגור דלהסמ"ג מברכות ברכות התורה אף על גב דכתבנו דגם להסמ"ג אינם מקיימות שום מצוה בלימודם מ"מ ניחא שפיר דהנראה דכוונת האגור הוא בדרך אחר דס"ל להאגור דנשים יכולות לברך ברכות התורה ואף על גב דפטורה וכמו דמברכות על כל מ"ע שהזמן גרמא אף על גב דפטורות וה"ה לבה"ת. ורק דהוי ס"ד דתורה שאני מכל מ"ע שהז"ג דבכל המצות אף על גב דפטירי מ"מ הא ליכא איסורא אם הם מקיימים אותם אבל בתורה הא איכא איסורא וכדאמרינן דכל המלמד בתו תורה כאלו למדה תיפלות וזהו שכתב האגור וז"ל ואף על גב דאינם חייבות ולא עוד אלא שכל המלמד בתו תורה פי' דהכל הוי חדא קושיא דא"כ הא אינו דומה כלל לשארי מ"ע שהז"ג מ"מ הרי הם חייבות לומר פרשת קרבנות וכ"ש להסמ"ג דחייבות ללמוד מצות הנהגות בהן פי' דחייבות ללמוד כדי שתדע היאך לעשות א"כ הא פשיטא דע"ז לא קאי הך דכאלו למדה תיפלות דהרי אדרבה מחויבות הן ללמוד ושפיר מברכות אף על גב דאינה מקיימת מצוה בלימוד וכמו דמברכות על כל מ"ע שהז"ג. וכיון דנתברר דבלימודה ליכא מ"ע כלל הרי בודאי דנוכל לומר דמש"ה אין עליהם מ"ע של כתיבת ס"ת וכמו דחזינן דלא משכחה הגמרא' בחגיגה טעם על מה דחייבות בהקהל רק משום דבאות לשמוע ולא משום לימוד וסברא דלשמוע הא לא שייך בכתיבת ס"ת:

אמנם עיקר הדבר לא נהירא כלל לומר דהרמב"ם יפטור לנשים משום הך סברא בלי שום ראי' מהגמרא'. ואף על גב דהחינוך כתב סברא זו מ"מ י"ל דלא כתב כן רק לטעם דאמאי פטורות והוי טעם נכון אבל ודאי קשה הדבר לאומרו דמשום הך טעם לחודא יצא להם עיקר הדין ובפרט דהשאגת ארי' שם פיקפק על עיקר דברי הרא"ש יעו"ש:...

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן שנב (1839-1910)

א) בתשו' שאגת אריה סי' ל"ה חקר במ"ש הרמב"ם בסה"מ [מצוה י"ח] דאין נשים מצוות בעשה דכתיבת ס"ת וחקר בש"א הטעם בזה. וכתב בזה"ל אפי' לפי משמעות הרא"ש [בהל' ס"ת סי' א'] דמצות כתיבת ס"ת כדי ללמוד בה. הא כתבו רבנותא דנשים מברכות ברכות התורה הואיל וחייבות ללמוד מצות הנהגת בהן. ואי משום שאין חייבין בהרבה מצות כגון מ"ע שהז"ג וכיוצא בהן. א"כ כ"ע נמי יפטר שהרבה מצות אין נוהגין רק בכה"ג ומלך. עכ"ד:

ב) ותמהני על הגאון הזה דמבואר מדבריו דס"ל שאין אדם מחויב בת"ת רק במצות הנהגות. ואם ילמוד ישראל מצות הנהגות רק בכהנים לא קיים מצות ת"ת לדעתו. ובודאי דבר בטל לומר כן. ואפי' למד דינים שכבר עבר זמנם כגון דינים שנהגו במדבר ובשעת היתר הבמות נמי קיים מצות ת"ת. ועוד לפי דבריו דאף אנשים אינם מצווים אלא במצות הנהגות בהם כמו נשים. א"כ קרא דולמדתם וגו' שאין האשה מצווה ללמוד את עצמה כדאי' בקידושין (כ"ט ע"ב) למה אתא. אי במצות שאין מחויבות בהם. הא אף אנשים כה"ג אינם מחויבים. ואי במצות הנהגות בהן הא אף הן מחויבות:

ג) אך עיקרן של דברים כיון שכל מצוה איתא בללמוד וללמד ולשמור ולעשות [סוטה לז ע"א]. וללמוד וללמד ולשמור. אף ישראל במצות הכהנים מחויבים. ואין חילוק ביניהם רק בעשי'. אבל נשים אפי' במצות הנהגות בהן אינם מחויבות מדין חיוב ללמוד וללמד ולשמור. אלא שמחויבות ללמוד כדי שיוכלו לקיים העשי'. וכמו שמחויב לעשות סוכה כדי לישב בה. ויותר מזה יש לומר כיון שא"א שיקיימו העשי' אם לא ילמדו תחילה. ואינו דומה לסוכה שאפשר שימצא סוכה מוכנת. ע"כ חשיב הלימוד תחילת מצות העשי'. וכעין שכתבו בתוס' ישנים כתובות (ל"א ע"א) שאם לא ה' אפשר לאכילה בלא הגבהה ה' מתחיל האיסור משעת הגבהה. ה"נ הואיל וא"א לעשי' בלא לימוד מתחיל מצות העשי' משעת לימוד. ומ"מ חיוב הלימוד משום חיוב עשי' לא מצד חיוב לימוד בעצמותו:

ד) ונראה דמה דפשיטא לי' לשא"ר דמצות שאין חייבין בעשייתם אין חייבין בלימוד שלהם. למד כן מהא דיבמות (ק"ט ע"ב) ר"י אומר כו' כל האומר אין לי אלא תורה אין לו אלא תורה. פשיטא. אלא דאפי' תורה אין לו. מ"ט אמר ר"פ אמר קרא ולמדתם ועשיתם כל שישנו בעשי' ישנו בלימודה כל שאינו בעשי' אינו בלימודה. ואיבע"א לעולם כדקאמר מעיקרא אין לו אלא תורה. לא צריכא דמיגמר לאחרני ועבדי מ"ד אית לי' אגרא לדידי' [דעשי'] קמ"ל. וע"כ למד השא"ר מר"פ דמצות שאין בעשי' דידהו אין בלימוד דידהו:

ה) אך לי נראה להיפוך דודאי ל"ב דהאומר אין לו אלא תורה ופרש"י לאומר הריני לומד ואיני מקיים ה"ה במצות שאין מחויב בעשייתן מחויב בלימודם. ואין לדחות דשאני הכא דמ"מ מחויב בעשייתם. ליתא שהרי בגיטין (מ"ה ע"ב) ס"ת שכתבו מומר פסול מקרא דוקשרתם וכתבתם כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה. אף דמחויב בקשירה. מכל מקום כיון שאין רצונו לקיים חשיב אינו בקשירה. ה"נ אם תמצא לומר דל"ב נמי דריש קרא דכל שאינו בעשי' אינו בלימודה. האומר איני מקיים נמי יחשב אינו בעשי'. אלא ודאי דלא דריש הכי. וא"כ פשיטא דישראל מצווה בלימוד מצות הנהגות בכהן. אך גם לר"פ י"ל דדוקא מי שאינו בעשי' כלל אבל ישראל שישנו במצות דידי' ואלו ה' מוזהר בלאוי כהונה ג"כ ה' מקיים. אין ראי' מכאן כלל:

ו) ולפימ"ש דישאל מחויב במצות כהנים ללמוד וללמד ולשמור. רק לעשות אינו מחויב. יש ליתן טעם למ"ש תוס' יבמות (ה' ע"א) דאינו שוה בכל לא נקרא רק מה שהנשים אינם מוזהרות אבל לאוי דפסולי כהונה הואיל ואף היא מוזהרת נקרא שוה בכל. ואינו מובן הטעם דכיון שאינם רק בכהנים ולא בלוי וישאל איך יקרא שוה בכל. ולהנ"ל י"ל משום דעכ"פ ישראלים ולויים חייבים בללמוד וללמד ולשמור. אבל מצוה שאינה בנשים שאין חייבות ללמוד וללמד ולשמור כלל בשום מצוה. ובמצוה שאין בעשי' הרי אין כלל בזאת המצוה. [וכבר נדפס זה באגלי טל בהקדמה בהגה] ובהכי ניחא נמי ליישב לדברי רא"ש [ברכות דף כ'] שנשים אינן בחיוב ערבות והיינו במצות שאין מחויבות אינן בערבות על אנשים [כן פי' בס' תוס' רע"ק על משניות במגילה [פ"ב מ"ד]] וקשה מהא דסוטה (ל"ז ע"ב) דכל מצוה נכרת עלי' מ"ח בריתות של ששים רבוא וג"א וחמשים וקאמר כל מצוה ואף מצות כהנים בכלל ואף עליהם ה' הערבות. ומ"ש נשים. ולהנ"ל ניחא ודו"ק:

ערוך השולחן יורה דעה סימן רמ

סעיף יט

...וכתב רבינו הרמ"א בסעי' ו' דמ"מ חייבת ללמוד דינים השייכים לאשה עכ"ל ומעולם לא נהגנו ללמדן מתוך הספר ולא שמענו המנהג אלא הדינים הידועים מלמדת כל אשה לבתה וכלתה וזה מקרוב שנדפסו דיני נשים בלשון לע"ז וביכולתן לקרות מהם ונשים שלנו זריזות דבכל דבר ספק שואלות ואינן מעמידות על דעתן אפילו בדבר קטן שבקטנות:

פנץ חיים ליקוטי הלכות סוטה כא:¹

הערה: ונראה דכל זה [איסור ללמד תורה לבנות] דוקא בזמנים שלפנינו שכל אחד היה דר במקום אבותיו וקבלת האבות היה חזק מאד אצל כל אחד ואחד להתנהג בדרך שדרו אבותיו וכמאמר הכתוב שאל אביך ויגדך בזה היינו יכולים לאמר שלא תלמד תורה ותסמוך בהנהגה על אבותיה הישרים אבל כעת בעוה"ר שקבלת האבות נתרופף מאוד מאוד וגם מצוי שאינו דר במקום אבותיו כלל ובפרט אותן שמרגילין עצמן ללמוד כתב ולשון העמים בודאי מצוה רבה ללמד חומש וגם נביאים וכתובים ומוסרי חז"ל כגון מסכת אבות וספר מנורת המאור וכדומה כדי שיתאמת אצלם ענין אמונותינו הקדושה דאל"ה עלול שיסורו לגמרי מדרך ד ויעברו על כל יסודי הדת ח"ו.

¹ <http://www.atid.org/resources/survey/column5a.asp>

Comment: It seems that this [prohibition of teaching Torah to daughters] is only for the past, when each person would live in the location of his fathers, and one received one's father's traditions strongly, such that each person followed his fathers' path, as it says in the verse "Ask your father and he will tell you" (Devarim 32:7). Under those circumstances we could say that she should not study Torah and rely on her fathers regarding proper behavior. But now, due to our numerous sins, the reception from fathers is very much weakened, and it even happens that [children] do not live in the same location as fathers at all, particularly those who study the languages of the [other] nations. [Today], it is certainly a great mitzvah to teach them the Humash and also Prophets and Writings and the ethical teachings of the Sages, such as Tractate Avot and the book Menorat Hama'or, and the like, so that they will come to appreciate the truth of our holy faith. If not, they may deviate completely from the path of God and violate all the principles of the religion, God forbid.

ב"ה, יום כ"ג לחודש שבט תרצ"ג

אל כבוד האלופים הנכבדים חובבי ומוקירי תורה החרדים לדבר ה' אשר בעיר פריסטיק נ"י.
 כאשר שמעתי שהתנדבו אנשים יראים וחרדים לדבר ד' ליסד בעירם בי"ס "בית יעקב" ללמוד בו תורה ויראת שמיים, מידות ודרך ארץ זו תורה, לילדות אחינו בני ישראל, אמרתי לפעלם הטוב ישר ד' חילם ומעשה ידיהם יכונן, כי ענין גדול ונחוץ הוא בימינו אלה, אשר זרם הכפירה רחמנא לצלן שורר בכל תקפו והחפשים מכל המינים אורבים וצודים לנפשות אהב". כל מי שנגעה יראת ד' בלבבו המצוה ליתן את בתו ללמוד בבי"ס זה וכל החששות והפקפוקים מאיסור ללמד את בתו תורה אין שום מיחוש לזה בימינו אלה. ואין כאן המקום לבאר באריכות, כי לא כדורות הראשונים דורותינו, אשר בדורות הקודמים היה לכל בית ישראל מסורת אבות ואמהות לילך בדרך התורה והדת ולקרות בספר "צאינה וראינה" בכל שבת קודש, מה שאין כן בעונותינו הרבים בדורותינו אלה, ועל כן בכל עוז רוחנו ונפשנו עלינו להשתדל להרבות בתי ספר כאלו ולהציל כל מה שבידינו ואפשרותנו להציל".
 הכותב למען כבוד התורה והדת
 ישראל מאיר הכהן

Please God. The 23rd of Shevat, 5693 [February 19, 1933]

To the honorable heroes, who love and appreciate Torah, who are fearful of the word of God, in the city of Pristik. When I heard that people who are fearful and tremble before the word of God have volunteered to establish in their city a "Beit Ya'akov" school to teach Torah and fear of Heaven, good character and the proper behavior that is Torah, to the daughters of our brothers, the Children of Israel, I said regarding their good works, may God strengthen their efforts and establish their handiwork. For it is a great thing and necessary in these days, where the stream of heresy, God forbid, is mighty and powerful and the secular of all kinds are ambushing and hunting our brothers, the People of Israel. Anybody who has the fear of God in his heart has a mitzvah to send his daughter to study in this school. Regarding those who are worried and concerned about the prohibition of teaching his daughter Torah, there is no such concern for this at these times, and this is not the place for lengthy explanations. For the current generation is not like our generation. In the earlier generations, each family in Israel had a tradition of fathers and mothers to follow the path of Torah and religion and to read the book Tze'ena URe'ena on each holy Shabbat. But, in our great sins, that is not the case today, and for that reason we must try with all our strength and effort to increase such schools and save whatever we can save.

Writing for the sake of the honor of Torah and religion,

Israel Meir HaKohen

שו"ת דברי יציב חלק יורה דעה סימן קלט (1905-1994)

(ז) הדרינן להאמור שאין לזוז מפסק הברור בשו"ע שלא ללמד, ורק כדי שידעו את המעשה אשר יעשון ההכרח ללמד דברים במצוות דידהו, וכמ"ש הרמ"א ב"ור"ד שם בס"י רמ"ו סעיף ו'. ועיין בהגהות מהרי"ע"ץ בקידושין ל"ד [בתוד"ה גברי], ובמ"ש דבמשנה בסוטה משמע קצת דרבנן ס"ל גם במצוות דידהו כמלמדה תפלות עיין שם. אך י"ל דזכות תולה לא הוי במצוות דידהו, ועיין שם בדף כ"א ע"ב בתוד"ה בן עזאי דמצוה לשמוע כדי שידעו לקיים המצוה, ולא משום שידעו שזכות תולה, שזה רק ידיעה שלא יהיה תמיהה וקושיא, ואינו המעשה אשר יעשון ודו"ק. ועיין סנהדרין נ"ט ע"א בב"נ ובתוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה אין.

וידוע שכמה גדולי ישראל מדורות שלפנינו חיברו ספרים מיוחדים לנשים, כמו מהר"י אבוהב שחיבר את הצאינה וראינה, וכן ספר מנורת המאור העתיקו לעברי טייטש, ואא"ז בעל ישמח משה חיבר הל' נדה בעברי טייטש לנשים ונדפס בכמה סידורים, והרב האמצעי מליובאוויטש חיבר פוקח עורים, ולא עלה על דעתם לעשות בתי"ס לבנות לתורה שבכתב ותורה שבע"פ וללמד ספרי חז"ל כנתינתם, כי אם ספרים מיוחדים כנ"ל, להכניס בהם אמונה פשוטה בהש"ת ותורתו, ושידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון. וזו היתה דרך אבותינו ורבותינו הקדושים.

ומה מאד רע עלי המעשה שנפרץ הדבר כעת עד כדי כך שמלמדים ספרי חקירה לנשים שדעתן קלות, שכידוע היו גדולי ישראל מתנגדים בכל תוקף ללימוד זה גם לת"ח ולומדים. ועיין בספר אור החיים למהר"י יעב"ץ מגולי ספרד מה

שהרעיש בזה, והעיד [בפ"ב וסופ"ה] שבגלות ספרד אלו שלמדו מחקר לא יכלו לעמוד בנסיון ונשתמדו רח"ל, ופשוטי העם באמונתם הטהורה והנשים באמונתם הפשוטה עמדו ומסרו נפשם על קדושת השי"ת עיין שם. וגם בזמן הרמב"ם היתה התנגדות גדולה ללימוד החקירה כידוע, ועיין בתשובות הרשב"א ח"א מסי' תי"ג ואילך כמה תשובות ארוכות בזה. ומכ"ש לנשים שבזמנים עברו לא היה עולה על הדעת בכזאת. ומעיד אני עלי שמים וארץ שבאו לפני כמה בתולות הלומדות בבתי"ס חרדים למאד, ובכו לפני במר נפשם ליתן להם עצות יען נתעוררו להם רח"ל ספקות ודעות זרות באמונת השי"ת ותורתו רח"ל, ע"י שלמדו עמהם מדעות אריסטו וכדו' לזה, ואינן יכולות להתגבר על דברי הכפירה שניטעו בלבבותם. ובאמת היו צריכים לצווח ככרוכיא ע"ז עד שיתבטל הדבר.

ועוד זאת שמעתי ממקומות שמלמדים להם גם ספרי קבלה, ואיך ירהיבו זאת בנפשם, שבכלל בענין לימוד ספרי קבלה לרבים כמה כרוכים כרכרו בזה [ועיין לעיל סימן קל"ז], ועיין בספר סור מרע ועשה טוב לא"ז מזידיטשוב ובהגהות א"ז מהרצ"א ז"ע אחר כל הקולות שהקילו בזה איזה קדושה ופרישות הצריכו לזה, ואיך יעיזו וירחיבו ללמד לנשים, ובפרט בימי טומאתן כנ"ל, ולעדות המאור ושמש הנ"ל התוצאות מי ישורנו, ה' ירחם במהרה. וכל זאת בא מהתחכמות על דברי הש"ס והשו"ע, שכל הרוחות שבעולם לא יזיזו אות אחת מהם, ואם נאמר ח"ו שנוכל בסברא לומר שנשתנו הדורות והזמנים לעקור ח"ו דבר מחז"ל מי יודע עד היכן הדברים יגיעו. וחכמים הזהרו בדבריכם.

ובאמת היו צריכים ת"ח מובהקים ויראי השם מרבים לחבר ספרים מיוחדים לבנות, וזה ענין ששייך לחכמי התורה, והרבי ר' יהונתן זי"ע אמר שאם היה לו זמן היה מחבר ספר הלכות שבת לנשים. ודבר זה נמסר לגדולי התורה לחבר ספרים ולתכנן דרך החינוך לבנות ישראל הכשרות כדי להכניס בהם אמונה פשוטה אמונה המקובלת, ושידעו במצוות שלהם מה לעשות, ודבר זה אי אפשר למסור לכל אחד שיעשה ויכריע בדברים העומדים ברובו של עולם, ויתכנן כפי העולה בשכלו בדרך פרוצה לרבים ששועלים הלכו בו.

היה קשה עלי מאד לצאת מגדרי, אך לא אוכל לעצור במילין. ולדעתי זה יסוד ושורש להצלת הדור כשהחושך יכסה ארץ וטומאה בוקעת ועולה. ואין להביא ראייה מנשים קדושות שלמדו לעצמם שידעו ואמדו בעצמם, משא"כ לעשות כלל לרבים בדור שפל זה, וח"ו לפרוץ ולסטות מפסק הברור בש"ס ובשו"ע שאסור ללמדם תורה.

בעת חתימתי עלה בדעתי שזה שאחז"ל [מו"ק י"ז ע"א] אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו וכו', ותמהו דמי עלה לשמים וראה מלאך לידע הסימן. ולפענ"ד שאם הרב דומה למלאך שאין בקי בהויות עולם הזה ובדורות שלמטה, ופוסק תמיד כתורה מן השמים שנמסרה לנו מסיני וע"י חכז"ל דור אחר דור בלי שינוי כ"ש, אז יבקשו תורה מפיהו דייקא, שנדע רק מה שקבל מרבו עד משה מפי הגבורה ודו"ק. ידידו הדורש שלום תורתו הרמה ויקרת ערכו הרמה ברוב ידי"ן.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן פז (עיין עוד או"ח ד, מט)

לימוד משניות לבנות בע"ה מע"כ ידידי הרה"ג מוהר"ר אליהו שווי שליט"א הר"מ בפילאדלפיא שלו'.

הנה בדבר שנמצאו בתי ספר לילדות ולנערות שנקראו בשם בית יעקב וכדומה שרוצים ההנהלה והמורים ללמוד עמהן משניות, הנה הרמב"ם פ"א מהלכות ת"ת הי"ג פסק כר"א בסוטה דף כ' ע"א שאין ללמד לבנות תורה אך הוא מחלק שכאילו מלמדה תפלות הוא בתורה שבע"פ ובתורה שבכתב אינו כמלמד תפלות אך שלכתחלה גם זה אין ללמד, עכ"פ משניות שהוא תורה שבע"פ צו חכמים שלא ילמדום והוא כאילו למדום תפלות, ולכן צריך למונעם מזה ורק פרקי אבות משום שהוא עניני מוסר והנהגות טובות יש ללמדם בהסבר לעוררן לאהבת תורה ולמדות טובות, אבל לא שאר המסכתות ומתוך הפשיטות אקצר וגומר בברכה לכתר"ה שירביץ תורה ויראת שמים לעולם. ידידו, משה פיינשטיין.

שו"ת משנה הלכות חלק ז סימן עט

...האמנם לא ידעתי למה לא יסדרו סדר היום ללמוד עם הנשים ענינים הנוגעים להם כגון כל מצות ל"ת שהרי הם מצוין על הלאווין משום שהשווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ומ"ע שאין הז"ג ומ"ע שהז"ג שנתחייבו בהם ג"כ מגזה"כ או מדרשה וכל מצות דרבנן, ולדעתי ישנם הרבה שאינם בקיאים בכל המצות השייכים להם וכבר תמהתי על כמה בתי ספר לבנות שלומדים עמהם חומש ורש"י ונ"ך ועוד, ולפעמים אפילו גמרא למרות שאמרו ז"ל כל המלמד את בתו תורה הרי זה מלמדה תפלות, ופסקה הרמב"ם ואין לומדים עמהם כל המצות השייכים להם עם כל ההלכות כי הוא חיוב להם לדעת את כל זה, ולדעתי ה' מצוה גדולה לסדר ש"ע לנשים עם כל המצות השייכים להם מתרי"ג מצוות שנתחייבו בהם וללמוד עמהם את כל המצות השייכים להם עם ההלכות שלהם.

ד' תמוז תשד"מ לפ"ק.

כבוד ידידינו היקר המפואר ונכבד בנש"ק ומזכה הרבים ר' ישראל פולאק לאי"ט.

בענין גדר לימוד תורה לנשים, אף על פי שהדברים מבוארים ברמב"ם סופ"א מהלכות ת"ת ובשו"ע יו"ד סי' רמ"ו מכ"מ לא אמנע עצמי מלהביע דעתי העני' למעשה.

הנה לשון הרמב"ם והשו"ע שם ס"ו אשה שלמדה תורה יש לה שכר, ואף על פי שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמוד אדם את בתו תורה מפני שרוב נשים אין דעתן מכוונת להתלמד ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, בד"א בתורה שבע"פ וכו'.

הגדר המבואר מזה דאע"ג דמצוות שלא ללמוד מ"מ אם למדו כבר מקבלות קצת שכר, ואין מקום לומר כאשר ר"ל אחד מגדולי הדורות דאיכא איסור עשה ממש מפסוק ולמדתם אותם את בניכם - ולא בנותיכם, דז"א דהא מקבלים שכר כאינה מצווה ועושה, והוא מש"ס סוטה כ"א ע"א והוא ענין ברורי' אשת ר"מ המפורסם בחז"ל שהיתה גדולה בתורה, ועיין פסחים ס"ג ע"ב שלמדה ממאות רבנים כ"א פחות מכשיעור, מכ"מ בא וראה דאעפ"כ לא עלתה בידה עיין ע"ז י"ח ע"ב ואיכא דאמרי ממעשה דברורי' וכו' וע"ש ברש"י דר"מ השתדל להכשיל את ברורי' שלא יעלה על דעתה שהיא לא בכלל נשים דעתן קלות, הן אמת דהיו נשים יחידות מחוכמות גם בתורה וכמבואר בהקדמת תשובת חוות יאיר שכ' שזקנתו שעל שמה נקרא ספרו היתה יחידה במינה בתורה והיו גדולי הדור שואלים ממנה בד"ת, הנה זה הגדר הראשון שכ' הרמב"ם שאם לומדים עכ"פ מקבלים שכר כאינה מצווה ועושה, אבל הוא מיעוט לא ניתן להוראת הרבים.

היות שזה רק מיעוט עצום שאשה תשיג השגת אמת בתורה, ותכונת האשה בדרך כלל שאינה יכולה להשיג ולא להבין הנקודה האמיתית שבתורה ועי"ז שאינן מתלמדות המכוון בתורה"ק מוציאות ד"ת להבליהם ע"כ אסרו חכמים ללמוד בתו תורה הן בחינוך האב בבית, והן בחינוך הבת בבית ספר, ואמרו כאלו מלמדה תפלות פי' דאין כאן רק שב וא"ת וצויו שלא ללמוד אלא יש גם עבירה בקום ועשה שמלמדה תפלות.

וז"ל רבינו המאירי סוטה כ"א - כאלו מלמדה תפלות ר"ל דברים תפלים שמתוך הבנתה ביתר מגדרה היא קונה ערמימות מעט, ואין שכלה מספיק להבנה הראוי', והיא סבורה שהשיגה ומקשקשת כפעמון להראות את חכמתה לכל ע"כ, הנה הגדיר המאירי איסור הלימוד בהסבר נפלא שע"י שמלעיטים לה בדברים שהם בדרך הטבע למעלה מהשגתה, אבל אין שכלה מספיק להשיג הדברים על בורים אבל האשה סוברת שכן השיגה ומתפארת בחכמתה הקטועה הזאת, ויוצא מזה משפט מעוקל, ומסיים עוד המאירי וזה לשונו ובתלמוד המערב (פ"ג דסוטה) אמרו ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים ע"כ, פי' שיש בזה עלבון בתורה שיהיו דברי תורה נתונים לשקול דעת נשים.

ידע דדבר פשוט הוא דלאו דוקא האב לבתו או בבית הספר אסור ללמוד לנשים תורה שבע"פ אלא גם האשה לעצמה באופן פרטי אסורה שתבטח בעצמה שהיא מהמיעוט שאינם בגדר מלמדים תפלות. אלא שאם למדה דיעבד ועלתה לה שהיא בעלת שכל טוב ואינה מרוב הנשים שמוציאות ד"ת להבליהם, ואז היא מקבלת שכר כאינה מצווה ועושה.

ודעת הרמב"ם דגם תורה שבכתב אסור לכתחילה כמבואר בדבריו ובשו"ע, איברא ידוע דדעת כמה ראשונים דאפילו לכתחילה מותר בתורה שבכתב ותולה בגי' המשנה בנדרים ל"ה ע"ב אם גורסים אבל מלמד הוא לבניו ולבנותיו מקרא, מכ"מ גם לדעת הרמב"ם עדיין יש הבדל בין איסור תורה שבכתב לאיסור תורה שבע"פ גם בגדר לכתחילה, דבתורה שבע"פ גם השמיעה דרך פשוטי העינים אסורה בנשים ולא דוקא כשלומדים מספר, מלבד אם הוא נוגע לידיעת ההלכות הנחוצות גם לנשים וכמבואר ברמ"א ביו"ד שם דזה מותר ללמוד, ומכ"ש לשמוע, אבל תורה שבכתב השמיעה בקריאה דרך פשוטו של דברים מותרות להם וכמש"כ הט"ז יו"ד סי' רמ"ו ס"ק ד' והיינו מחגיגה ג' אם אנשים באים ללמוד נשים באים לשמוע, ודרך לימוד דרך התחכמות אסור, ועיין גם בב"ח יו"ד שם.

ומזה דגם מתוך הספר תורה שבכתב דרך פשוטו של העינים שמותר גם לדעת הרמב"ם דמה הבדל בין אם שומעים קריאת המלך כלשון התורה דרך שמיעה והוא דרך פשוטו של דברים או שקוראים בעצמם דרך פשוטו של דברים ועתוס' ברכות כ' ע"ב ד"ה כדאשכחן בסיני שכ' דאנו למידים האיסור לדבר ד"ת לבעל קרי, ובמחשבה מותר מכ"מ בסיני שהי' שמיעה שומע כעונה והצריכה תורה טהרה, ומש"כ הרמב"ם לאסור תורה שבכתב לכתחילה היינו דרך הבנה ע"ש בט"ז ועיין גם בסה"ק ויואל משה סוף מאמר לה"ק מה שהאריך באריכות נאה ביסוד הלכה זו דאיסור לימוד תורה לנשים. וע"ע בתשובת דבר שמואל (אבהב) ס' ע"ה ד"ה ומה עמקו.

ומזה דעדיין אין לנו היתר ללמוד עם הבנות תנ"ך עם המפרשים העמוקים כמו הרמב"ן וא"ע וכדומה וגם פרש"י עה"ת הלא מלא וגדוש דרשות חז"ל תורה שבע"פ שחז"ל רחקו אותם מזה אלא פשוטו של העינים עם מוסרי חז"ל ודרשתם ומדרשים שהם נוגעים ליראת שמים מוסר צניעות או הלכות פסוקות להם, וידעתי שרוב בתי ספר לבנות בדורינו אין עומדים בזה ומפריזים על המידה ונגד ההלכה, וכבר אמרתי פעם למחנך הדגול הרבני צדיק במעשיו ר' אברהם יוסף ואלף זצלה"ה, כי התורה היא נצחית ואם אמרו כמלמדם תפלות כ"ה בכל הדורות, וגם אם מתירים זה משום עת לעשות ה' הפרו תורתך כי לולא זה היו הבנות עוסקות בגרוע ממנו, מכ"מ מאן מפיס, וגם מי עמד במנין על זה ודבר פשוט שהריעותא של כאלו מלמדם תפלות תצמח בין מוקדם בין מאוחר, וד"ת וגזירתם לא ישתנה לעולם. וקשה להעמיד דת על תלו בענין זה.

וגם מה שכתבתי למעלה דפשוטן של דברים מותר ללמדן גם מבפנים הספר אינו ברור כ"כ די"ל דנשים באות לשמוע שכל הט"ז הנ"ל הוא דוקא ורצונו לומר לא רק להורות שלא ילמדו רק פשוטי הדברים אלא גם לענין זה דדוקא דרך שמיעה לא דרך קריאה מבפנים הספר, ובס' עה"ש ביו"ד סי' רמ"ו על מה דמבואר ברמ"א שם דמ"מ חייבות ללמוד דינים השיכים לאשה כל בעה"ש ומעולם לא נהגו ללמדן מתוך הספר ולא שמענו המנהג אלא הדינים הידועים מלמדת אשה לבתה ולכלתה, וזה מקרוב שנדפסו דיני נשים בלשון לע"ז וביכלתן לקרות מהם, ונשים שלנו זריזות דבכל דבר ספק שואלות ואינן מעמידות על דעתן אפי' בדבר קטן שבקטנות ע"כ.

הנה כמנהג שהעיד בעל עה"ש כ"ה המנהג מקדמת דנא בכל מקומות ישראל לפזוריהם כל זמן שלא נהגו בתי ספר ללמוד בנות גדולות וקטנות, אבל כיון שנהגו גאוני צדיקי הדורות בבתי ספר לבנות לפי מצב הדורות וראו תיקון גדול בזה, שוב קשה לעמוד ע"ז שלא ללמוד, גם מבפנים הספר דברים שמותר ללמוד, דהיינו א) פשוטי המקרא עם ביאור של פשט בתוספת מאמרי חז"ל הנוגעים לפשט מוסר צניעות והלכות נחוצות, אבל לא עמקות המקרא עם כל פרש"י ורמב"ן וכיו"ב חלק הדרוש הנוגע למסורת תורה שבע"פ,

ב) תורה שבע"פ כמשניות וגמרא וכל הדומה לזה איסור גמור וכמלמדן תפלות.

ג) דינים השיכים לנשים - מליחה - וה' שבת - קצת ה' יום טוב - ברכות - ותפילות - ק"ש קצת ברכת הפירות, עניני צניעות, - ה' לשון הרע - קצת צדקה וחסד, ובאה"ק גם קצת ממצות הפרשת תרו"מ - וקצת ערלה - וחלה (השייך גם בחו"ל) - כל זה בפשטות ההלכה, בלי מו"מ ופולפול והעמקה, ובאופן כזה שישאלו אפילו ספק קטנה שבקטנות כנ"ל, כ"ז נראה ברור לענ"ד ויה"ר שלא נכשל בהלכה.

וע"ע מש"כ הגה"ק מהריט"ב זי"ע בספרו ויואל משה הנ"ל, ומש"כ הגה"צ מקלזנבורג שליט"א בתשובתו הנדפסת (איננה לפני כעת). +ע"ע ח"ח סי' רי"א +
הריני ידידכם דוש"ת - מצפה לרחמי ה'
שו"ת שבט הלוי חלק ח סימן ריא

"הרב אליהו: נשים לא צריכות ללמוד גמרא", ידיעות אחרונות (13/6/2007)

הרב מרדכי אליהו, ממנהיגי הבולטים של הציונות הדתית, מצטרף לדברים שכתב לאחרונה הרב שלמה אבינר, וקובע: לימוד התורה לנשים הוא חלק מטשטוש הזהות בין המינים, שהביא בעבר לירידה ביראת שמים ובהקפדת על המצוות

"נשים אינן צריכות ללמוד גמרא. זהו טשטוש הזהות בין המינים שגורם לירידה ביראת שמים ובהקפדה במצוות" – כך קובע הרב מרדכי אליהו, לשעבר הרב הראשי לישראל וממנהיגי הבולטים של הציונות הדתית. לדבריו, עיקר תפקידן של הנשים הוא בחינוך, ועליהן ללמוד רק את ההלכות השייכות להן.

במאמר שכתב לעלון "עולם קטן" שיחולק בשבת בבתי הכנסת, מסביר הרב אליהו כי מותר לנשים ללמוד ציטוטים נקודתיים מתוך הגמרא "בנושאים השייכים להן", אך הן "אינן צריכות ללמוד גמרא כדרך של גברים", ולכן גם לא להתפלפל בלימוד זה. "טשטוש הזהות בין גברים לנשים אסור בכל עניין – גם בלבוש, גם בתספורת, גם בהתנהגות וגם בדרכי הלימוד" כותב הרב ומתריע: "בכל מקום שנשים עברו על דברי חז"ל אלו ירדו יראת השמים, הקפדת המצוות וכבוד התורה שלהן, במקום לעלות".

הרב אליהו מביא את דברי חז"ל לפיהן הנשים קיבלו את התורה עוד לפני הגברים משום שתפקידן הוא לחנך, כך שבזכותן ילמד עם ישראל כולו את התורה. לדבריו, "נשים צריכות ללמוד להעמיק ולהבין באמונה ובהלכות השייכות להן, וככל שהן יעמיקו בנושאים אלו תבוא יותר ברכה לכולם".

בסיום דבריו מברך הרב אליהו את הלומדות תורה "כדרך של נשים", משום שעל ידי לימוד זה "מתגלית הבינה היתירה של האישה".

את הפולמוס הישן סביב לימוד הגמרא לנשים חידש באחרונה ראש ישיבת "עטרת ירושלים" ורב היישוב בית אל, הרב שלמה אבינר. בשו"ת סולורי שפורסם באותה במה לפני שבועיים נשאל הרב אבינר, מבכירי הרבנים בציונות הדתית, האם מותר לבנות ללמוד גמרא, ופסק: "ודאי לא", משום שהדבר "לא מתאים לנשמתן".

בשבוע שעבר נשאל הרב שוב בעניין והשיב: אמנם היו בעבר "צדיקות עילאיות" שלמדו גמרא, אך הכלל הוא שבנות לא תלמדנה. עוד כתב הרב אבינר כי לימוד תורה הוא מצווה גדולה גם לנשים, אך הכוונה היא רק לאמונה, הלכה, חומש וסידור, ולא לגמרא.

[Letter from R. Joseph B. Soloveitchik
Community, Covenant, and Commitment: Selected Letters and Communications, p. 83](#)

Rabbi Leonard Rosenfeld
c/o Rabbi Leo Jung
210 West 90th Street
New York, N.Y.
May 27, 1953

Dear Rabbi Rosenfeld:

Please accept my apologies for not answering your letters sooner. The delay was due to my overcrowded schedule. **As to your question with regard to a curriculum in a coeducational school, I expressed my opinion to you long ago that it would be a very regrettable oversight on our part if we were to arrange separate Hebrew courses for girls. Not only is the teaching of Torah she-be-al peh to girls permissible but it is nowadays an absolute imperative. This policy of discrimination between the sexes as to subject matter and method of instruction which is still advocated by certain groups within our Orthodox community has contributed greatly to the deterioration and downfall of traditional Judaism. Boys and girls alike should be introduced into the inner halls of Torah she-be-al peh.**

I hope to prepare in the near future a halakhic brief on the problem which will exhaust the various aspects of the same. In the meantime I heartily endorse a uniform program for the entire student body.

With kindest personal regards, I remain

Sincerely yours,

Joseph Soloveitchik

Torah Study for Women²
Rabbi Aharon Lichtenstein

Reprinted from *Ten Da'at* Vol. III No. 3 pp.7-8

Taking into account the place of Torah study in the Jewish *weltanschauung*, the outstanding issue representing a substantial difference between men and women is constituted by the exemption of women from Torah study. The halakhic attitude is that all that falls under the broad rubric of intellectual striving, the becoming conversant with Torah, is more of a masculine pursuit, one from which a woman is exempt, although she is allowed to learn.

To my mind it is desirable and necessary, not only possible, to provide intensive education for women even from *Torah She'b'al Peh* sources, whether resorting to the argument that since women are engaged in all professions, why should they be specifically limited regarding Torah, or because of the words of the Chofetz Chaim (when Beit Yaakov was founded), that if the Rambam can say that it is necessary to teach a convert the essentials of Judaism, an individual who grows up in a Jewish context should all the more so be afforded such an education. That is to say that it is clear that it is necessary to provide a woman with the education and knowledge that make it possible for her to realize a strong and rooted faith and to face reality with dignity. Women today receive a broad general education and many attend universities, and there - as well as within society in general - they come into contact with diverse worldviews and philosophies, to the point that the knowledge and values of Torah are urgently required by women. **I completely accept the position of the *Beit Halevi* that a woman needs to study Torah so that, pragmatically, she will know what to do.** He said that there are two aspects of Torah study: a) For its own sake, pure knowledge; b) Preparation for the life of Torah and the fulfillment of the commandments.

² http://www.lookstein.org/articles/torah_study_for_women.htm

It is possible to add slightly to this delineation and say that there are two fulfillments of this mitzvah: a) Torah study for its own sake - an intellectual emphasis; b) Torah study for the sake of a mitzvah; this is also a part of the mitzvah itself.

In my opinion, what is necessary in order for women to be adequately prepared from a Torah perspective for practical living is far more than what she is being taught today. Torah education for women must be strengthened, both quantitatively as well as qualitatively, including the teaching of all aspects of Torah. Even so we will not be violating the framework that was outlined above.

Regarding Torah study for women, there is an additional aspect, i.e., the obligation to ensure the continuity of Jewish tradition, as is described in the Torah: "And you will make known to your children and children's children the day upon which you stood before the Lord your G-d at Sinai." **The woman who is to serve as the educator of the coming generation needs something to pass on, and therefore she needs the knowledge as well as a personal commitment to encourage the transmission of tradition.** For this purpose it is desirable that the learning be intensified, because in this way she deepens her own commitment, her sense of responsibility. **When something is well learned, it creates personal commitment. There are things that can be known in a general way, but they are not felt existentially, and therefore they do not penetrate one's consciousness.** For example, one should learn the mitzvot that are dependent upon the land of Israel. A woman ought to know, from a practical point of view, how to tithe *trumot* and *maasrot*. But one should not be satisfied with this. The same revulsion felt when confronted with eating pork should be elicited by the thought of eating *tevel*, and this is not presently the case. The prohibition against consuming *tevel* *Mid'Oraita* is more stringent a transgression than eating pork, yet there isn't a comparable revulsion. Why? A lack of knowledge. Simply, these laws were not properly studied and, therefore, a deep impression has been made neither on the intellect nor on the soul. Therefore, the study of *Torah She'b'al Peh* must be intensified.

From a practical point of view, it is appropriate to teach the *Sedarim* of *Zeraim*, *Moed*, and *Nezikin* and the small amount of applicable material in *Nashim*, *Kodashim* and *Taharot*. And when these areas are taught, they must be taught in depth. For example, when one teaches *Vayikra*, it must be taught properly. This includes of course Rashi, and Rashi cites sources from *Torah She'b'al Peh*. **It is impossible to decide to teach women Rashi but not *Mishna* when Rashi himself cites *Mishnayot*. The fact that a particular *Mishna* filters down to a woman via her studying Rashi does not change its status of being a *Mishna*. It is impossible to teach "at the tip of a fork." Either the material is to be studied or it's not to be studied.**

In the same vein, I am not opposed to teaching women Talmud. From a practical point of view, this is somewhat difficult because many women seem to lack the motivation, a societal support is missing and, more importantly, there is lacking a desire to be unconditionally committed to such learning in the future. It is necessary to understand that in Talmud study, the first steps are difficult and they do not naturally engage one's intense interest. This is acceptable to someone who views these steps as preparation for intensive future study, but for one who may remain at a beginner's level, the study is difficult. **Since one should not be blind to present societal realities, it is clear that it is improbable that women will develop the same level of intensity as that of men. I am also not convinced that it is desirable to press women to study Talmud in such an intensive form. After all, halakha does differentiate between men and women in this matter, and their respective life roles are also different. But when one speaks about the ability to study a page of Talmud, to understand it and enjoy it, I see no reason to deny these teachings to women. And it is even necessary to establish this as an integral part of the school curriculum, an actual *shiur*. This is the way I teach my daughter and so was my wife educated. This seems to me to be the recommended approach regarding the women of our generation.**

Intensive study contributes a great deal to women's education in terms of religious awe and Torah life. It helps halakha become a living entity, encourages a woman to seek halakhic guidance from a Rav, to ask a *she'elah* and the like. But learning isn't everything. There are additional things that contribute to education: discussions are extremely important, the atmosphere within the school contributes, there is a need to create an attachment to the values of Torah, as embodied in a Torah personality, what *Chazal* called a "*Gavrah Rabbah*" (a great person), a living personality, so that a woman would be able to see before her eyes an individual for whom Torah is part of his very essence, a person with whom one can relate and identify. All of these must be combined. Learning is not only cognitive awareness of Torah and halakha, or personal ethics and faith. All of these need to be symbiotically intertwined.

Trampled Laws³

Rav Mordechai Willig

I

The *mefarshim* provide multiple interpretations of the opening phrase of *Parshas Ekev*, "*V'haya ekev tishme'un eis hamishpatim ha'eileh*". The simplest interpretation is that of the Chizkuni, who explains "*ekev*" to mean "*bishvil* - because", and thus the *passuk* means, "because you will listen to these laws, you will receive Hashem's blessing" (D'varim 7:12).

Rashi connects the word "*ekev*" to "*akeiv* - a heel", and understands the *passuk* to be telling us that we will receive Hashem's blessings if we will listen to the easy *mitzvos* that people are prone to trample with their heels. Like Rashi, Ramban understands "*ekev*" to refer to "*akev* - a heel", but explains the heel to refer to the end, just as the beginning is called head (*rosh*). As such, Ramban understands the *passuk* to tell us that the end result of your observance will be Hashem's reward of blessing.

Ohr Hachaim notes that "*v'haya*", the first word of the *passuk*, is an expression of joy (as we see in *Bereishis Raba* 42:3), and offers three interpretations based on this. The first is that true joy is achieved only at the end (*ekev*, like the Ramban above) of observing the *mitzvos*. Second, the joy of Torah study, which gladdens the heart (see *Tehilim* 19:9) is itself the reward (as in "*ekev rav* - great reward", *Tehilim* 19:12). And lastly, the *Ohr Hachaim* explains that when *Am Yisrael* tries its best to learn and understand Torah Hashem rejoices and, as a result, the whole world is happy. The *Ohr Hachaim* concludes by teaching us that Torah can only be mastered by walking humbly, as one whose *akeiv* - heel is near his toe, i.e. who walks with small steps which represents humility.

Finally, *Kli Yakar* explains *ekev* to refer to *chukim* which are *mitzvos* whose reasons are not apparent to us. *Chukim* are precisely the *mitzvos* that people are most likely to trample with their heels because, as Rashi explains, Satan and the nations of the world tease *Am Yisrael* by questioning what reason there is for the *chukim* (*Rashi Bamidbar* 19:1). That cynical ridicule leads some to treat these laws lightly and trample them with a heel, so to speak.

Kli Yakar contrasts the previous *passuk* (7:11) which explicitly mentions both *chukim* and *mishpatim* with our *passuk* which reads "*ekev tishme'un eis hamishpatim*" and seems to omit *chukim*. He dispels the seeming discrepancy by explaining that the word "*ekev*" refers to *chukim* and "*eis*" means "with" (see, e.g., *Bamidbar* 25:14), and thus the *passuk* calls on us to listen to the *chukim* together with the *mishpatim*. This is the source for Hashem's statement reported by the *medrash* (*Yalkut Shimoni* 846) and taught again in *Avos* 2:1, "Be careful with a [seemingly] 'minor' (*kala*) *mitzva* as with a major one."

The *Yalkut Shimoni* (ibid.) cites two *pesukim*: "*ekev rav*" (*Tehilim* 19:12) meaning "great reward", and, "How abundant is Your goodness that You have hidden away for those who fear You, that You have made for those who rely on You, against people" (ibid 31:20). One who relies on Hashem keeps *chukim* even though people tease us about them. The reward is not instant but is "hidden away", as the *passuk* says, in *Olam Haba*.

II

These timeless interpretations must guide us in spiritually challenging times. We must obey all of Hashem's laws, especially those that others trample upon. We must do so with joy and humility, especially when others demean and oppose us. **Various gender issues are recent examples of areas wherein surrounding society demeans and opposes Hashem's laws.**

"Hashem created man...male and female He created them...He said to them 'Be fruitful and multiply'" (*Bereishis* 1:27-28). Rashi (1:28) notes that women are to be more private than men and are exempted from the *mitzva* of procreation. Women are also exempted from time dependent positive *mitzvos* and the *mitzva* of *talmud Torah* (*Kidushin* 29). Nearly forty years ago, Rav Moshe Feinstein *zt"l* responded to what was then a new movement known as Women's Liberation (*Igros Moshe Orach Chaim* 4:49). Some observant women wished to project that battle onto Jewish ritual observance by doing things like wearing a *talis*. **Rav Moshe responded that the entire Torah was given by Hashem and it is impossible to change even one detail. He suggests that a reason for women's exemption from time dependent positive *mitzvos* and *talmud Torah* is that since women are naturally more adept at raising children, which is "the most important work for Hashem and for Torah", Hashem exempted them from the time dependent positive *mitzvos* and the time consuming obligation of *talmud Torah*. This exemption applies even if lifestyles change and women are able to arrange for others to care for their children.**

Rav Moshe continued to say that no battle, even one supported by the entire world, can succeed in changing the Torah, and women who fight to change the Torah's eternal and immutable laws are heretics. If a woman wears *talis* or *tefillin* as a complaint against Hashem and His Torah it is prohibited as heresy since she thinks that it is possible to change Torah law. Rav Moshe adds that women's sanctity is equal to that of men, there is no degradation of their honor in the Torah, and there is no correct reason for them to complain. He concludes by charging a *rav* to explain this each time the issue arises, to be strong and protest those women who refuse to listen and stubbornly adhere to wrong ideas, and to refuse to change any holy *minhag*.

The movement to which Rav Moshe refers, now known as feminism or egalitarianism, continues to infiltrate Orthodox Judaism. The recent ordination of women is but one example. Unfortunately this practice is viewed by at least one of its proponents as part of an attempt to change Torah laws and ideas (see [Crosscurrents July 29, 2015](http://www.crosscurrents.org/2015/07/29/crosscurrents-july-29-2015)), precisely the heresy that Rav Moshe warned against.

³ http://www.torahweb.org/torah/2015/parsha/rwil_ekev.html

This phenomenon may lead to a schism within Orthodoxy. In a very recent article ([Ha'aretz July 27, 2015](#) - available without login from [The Forward](#)), Israeli Orthodox scholars indicate that the beliefs of liberals are really Conservative but they publicly cling to Orthodoxy because of its identity ("lifestyle, ideology, value system, social ties") and its association with authenticity. However, the "blurring of boundaries between Conservative and Modern Orthodox Judaism" undermines the very authenticity of self-defined Modern Orthodoxy.

Chazal discouraged Torah being taught to women, especially Talmud (*Shulchan Aruch Yoreh Deah* 246:6). **The *gedolim* of the twentieth century** (e.g. *Chofetz Chaim* in *Likutei Halachos, Sotah* 21b) **understood that directive of Chazal to not be a definitive ban on women's learning Torah but rather guidance on what approach to women's *chinuch* would best encourage their adherence to the *mesorah*. Those *gedolim*, guided by their *yiras Shomayim* as well as an absolute mastery of *kol haTorah kulah*, understood that in light of the weakened state of the *mesorah* from one generation to another in the twentieth century (ibid), *talmud Torah* for women was a necessity to, "implant pure faith in their hearts" (Rav Zalman Sorotzkin in *Moznayim L'mishpat siman* 42, etc.), and as such was entirely consistent with *Chazal's* mandate to provide the most productive *chinuch* for women.**

However, in the words of a "pioneer of the religious feminist wave" cited in the [aforementioned article](#), "What is happening today is a direct continuation of the beginning of Talmud studies for religious women in the 1980's." **This candid admission must, for the genuinely Orthodox, call into question the wisdom of these studies. Although there are ample reliable sources that encourage individual women who have proper *yiras Shomayim* and whose motives are consistent with our *mesorah* to further their Torah study^[1], the inclusion of Talmud in curricula for all women in Modern Orthodox schools needs to be reevaluated. While the *gedolim* of the twentieth century saw Torah study to be a way to keep women close to our *mesorah*, an egalitarian attitude has colored some women's study of Talmud and led them to embrace and advocate egalitarian ideas and practices which are unacceptable to those very *gedolim*.**

III

Women's ordination and egalitarian *minyanim*, the primary subjects of the aforementioned article, are part of a broader issue, "a questioning of one exclusive and absolute truth." This is the postmodern attitude that questions the Divinity (see *Crosscurrents* ibid), morality, and immutability of Torah law. Indeed, inclusivity and openness are, as their advocates concede, a response to the issues and challenges of the postmodern era. However, while Modern Orthodoxy, properly defined, is viable and possibly even desirable, postmodern/"Open" Orthodoxy seems to be an oxymoron.

The "precipitous move to the right within Modern Orthodoxy" is, in reality, a rejection of postmodernism. In fact, forty and fifty years ago even Conservative Judaism did not accept women's ordination^[2], one manifestation of postmodernism.

Same-sex marriage, another postmodern cause celebre, was rejected in decades past even by Reform Judaism. At the time even they understood that homosexuality "is more than a violation of a mere legal enactment", and "runs counter to the *sancta* of Jewish life...To officiate at a so-called 'marriage' of two homosexuals...is a contravention of all that is respected in Jewish life"^[3].

Responsible Open Orthodox rabbis concede that homosexual acts are, and will always be, prohibited by Torah law. The Ramban (*Vayikra* 18:22) writes that the reason for the prohibition is obvious: it is abominable and does not lead to procreation, the first Biblical command and the primary reason for marriage (*Shulchan Aruch Even Hoezer*1:1). Nonetheless, the response of some Open Orthodox rabbis to the recent Supreme Court decision legalizing same-sex marriage is disappointing, to say the least. Two days after the court issued its ruling one wrote "In the modern Orthodox world, *mishkav zachar* is now *mutar*". On the day of the ruling another wrote "'It is not good for man to be alone' (*Bereishis* 2:18). *Mazel tov* America". That *passuk* in fact describes the creation of woman to create a couple, not another man!

In Western society today Biblical law and near universal historical attitudes are viewed as outdated and immoral. Unfortunately even some Orthodox Jews who accept the prohibition against homosexuality as normative think that the Torah "got it wrong". As a result, it has become a *chok*, a law viewed by those people as without a clear reason, contrary to Ramban above. It is not surprising, then, that Satan, the nations of the world, and even liberal Jews trample this *mitzvah* with their heels and tease Orthodox Judaism which stubbornly clings to this eternal truth of Torah. Our resolve is now deserving of greater reward from Hashem, since we rely on Him against those who mock and deride us. Moreover, faithfully defending and interpreting the laws which society does not accept has a "redemptive influence."^[4]

The claim that these acts are now *mutar* echoes the aforementioned article's statement regarding egalitarian *minyanim*: "The train has left the station". What remains to be seen is the final destination of that train. Rabbis should not "throw stones at the windows", but they are duty-bound to caution that the passengers, sooner or later, will likely no longer be part of the eternal *mesorah* community of authentic Orthodoxy.

We must observe the laws upon which others trample, confident of Hashem's reward in the end. We must study Torah with joy and humility, and not dare to change it or question its Divinity, morality, or immutability. Only then can we successfully pass our sacred and eternal tradition on to future generations.

[1] See the *Torah Temima's* citation in *parshas Ekev* (11:19, end of fn. 48) and Sefer Shearith Yosef, [volume 2](#) siman 4, by Rav Shlomo Wahrman (printed in 1981).

[2] *Tomeikh Ka-Halakhah* vol 1, Union for Traditional Judaism, 1986, cited in

[3] CCAR Responsa Vol. LXXIII, 1973, pp 115-119

[4] "The Rav – Thinking Aloud on the Parsha: Sefer Bereshis: p.92 and pp.193-194, both excerpted in [Crosscurrents, August 6, 2015](#).

Rav Mayer Twersky

We are constantly challenged, both individually and collectively. Some challenges are perennial, endemic to the human condition. Others are time-conditioned, generated by prevailing socio-political, economic, scientific or philosophical circumstances. Our generation is uniquely challenged to exposit the Torah's teachings on women's issues. Against the backdrop of the successful women's suffrage movement, affirmative action and resurgent feminism, attention has been focused on the Torah's attitude towards women. Vital questions, far too numerous to catalogue and address within a single article, abound. A partial listing includes: **Should the curriculum for girls' and women's education encompass the Oral Torah? If so, to what extent? Should Torah education be gender blind?** In a more general vein, what is the ideal feminine role in Jewish life? And the most fundamental query, does the Torah accord men and women metaphysical equality?

In a climate of tempestuous debate, distortions flourish. What follows is a non-apologetic attempt to schematically address some of the burning issues. Aside from logistical constraints, I readily confess that in any forum I would be unable to explain all relevant rabbinic dicta. Nevertheless, individual instances of difficulty do not preclude the presentation of a panoramic holistic view. **We must, however, extricate ourselves from the constricting bonds of transient cultural mores and biases which often arrest our thought and imagination.** We must resist the powerful, blinding urge to seek confirmation of our previous views and satisfaction of our personal desires. Thus unfettered, our hearts and minds will be open and ready to implement the eternal wisdom of Torah.

Women and Torah Study

"One who teaches his daughter [Oral] Torah -- it is as though he teaches her frivolity."^[1] **Rabbi Eliezer's stunning, seminal ruling, apparently banning women from studying the Oral Torah, seemingly pre-empts any consideration of the issue. Upon closer inspection and reflection, however, two crucial distinctions emerge.**

First of all, it is pure folly to imagine that the Mishna's ban is all-encompassing or indiscriminate. The *Shulchan Aruch* confirms that women are clearly obligated to study *halachot* pertaining to *mitzvot* incumbent upon them.^[2] Accordingly, teachers of Torah are not merely allowed to initiate and provide instruction in these areas; they are obligated to do so. **The prohibition of teaching Oral Torah to women governs optional study; practical study is mandated.**

This caveat has become especially repercussive for post-Enlightenment Jewry. Increasingly, instruction in Torah has become necessary not only to teach proper *halachic* observance, but also to inculcate enduring religious commitment and conviction. The saintly Chafetz Chayim, bestirred by this profound educational truth, wrote passionately and compellingly on the subject: "...presently...ancestral tradition has become exceptionally weak...surely it is a great mitzvah to teach [women] *Chumash*, *Nevi'im* and *Ketuvim*, and the ethical teachings of our sages such as *Pirkei Avot*, *Menorat haMaor*, and the like so that they will internalize our sacred faith because [if we do not adopt this educational course] they are prone to abandon the path of God."^[3] **The Chafetz Chayim's innovation was educational, not *halachic*. He did not overturn the Mishna's ban. Rather, as explained above, he recognized that it refers exclusively to optional instruction, whereas the instruction which he advocated was necessary. The subtlety and sophistication of the Chafetz Chayim's analysis graphically illustrate that *halachic* decisions can only be rendered by outstanding *halachic* authorities.** We clearly recognize that medical advice and treatment can only be responsibly offered by trained professionals. In complex cases we seek the foremost medical minds and experts. Their medical expertise is not subordinated to our uninformed, emotional reactions. Should our standards for *halachic* decision making be any less rigorous?

The Chafetz Chayim's approach has universally prevailed. However, no such consensus exists concerning specifics of implementation. Rav Yosef Dov Soloveitchik zt"l, for example, assessing and responding to the challenges of girls' education in his generation in Boston, advocated teaching Talmud to girls.^[4] **The wide diversity of opinion regarding the specifics of curricular implementation should not obscure the fundamental agreement regarding the underlying *halachic*-educational principle. Each of the different ideological strands of our polychromatic Orthodoxy poses unique educational challenges and demands individualized responses.**^[5] Indeed, educational policies and

⁴ http://torahweb.org/torah/special/2003/rwe_JA_women.html

strategies which are uniform and impersonal are doomed to failure. **A curriculum may be educationally sound and *halachically* valid in one venue, yet unsound and invalid in another. And thus the diversity of opinion regarding girls' education is not only inevitable but vital; it mirrors the ideological diversity within Orthodoxy.**

Let there be no misunderstanding. This latitude does not imply unbounded educational relativism or subjectivism. Nor does it automatically confer upon educators and rabbis the status of *halachic* authorities or decisors. On the contrary, it underscores the need for constant consultation with such authorities to ensure that all educational initiatives and enterprises are *halachically* sound.

The second distinction reflected in the Mishna's phraseology is highlighted by Rabbi Yehoshua Falk (author of the *Perisha*)^[6] who explains that the example of a father teaching his daughter Torah is designed to illustrate that instruction in optional portions of Torah may not be imposed upon women. Study which is not self-initiated is especially vulnerable to inadvertent distortion and frivolous trivialization. However, when women desire to voluntarily fulfill *mitzvat Talmud Torah*, their initiatives are welcomed and greatly rewarded. Accordingly, we must provide opportunities and forums for sincerely inspired women to study Torah.

Elucidating the Traditional Roles

"How do women merit a greater reward than men in the world to come? They catalyze their sons and husband to study Torah, shepherd the former to school, and patiently await the latter whom they have permitted to travel to study Torah in another city."^[7]

"One may not appoint a woman to the post of kingship, and similarly all appointments [of religious authority] amongst the Jewish people may be held only by men."^[8]

This minimal sampling of sources, readily confirmed by a more comprehensive survey, elucidates a vitally important dimension of a woman's ideal religious role and sphere of activity: she is called upon to eschew formal religious authority and function in a private, catalytic capacity. To be sure, the feminine role is not monolithic and a woman does not act exclusively in a supporting capacity. The matriarchs, displaying indomitable will and keen wisdom, exercised leadership at historically defining moments, thereby molding the destiny of the burgeoning Jewish people.^[9] **Chazal portray the widowed Naomi and Ruth as paradigmatic, righteous individuals, thereby clearly revealing the spiritual heights accessible to a woman, beyond her supporting role as wife and mother.**^[10] **Nevertheless, the private dimension occupies, both temporally and hierarchically, a very prominent place in a woman's service of God. And, accordingly, a proper understanding of this role is indispensable to our inquiry.**

Consciously or otherwise, we are products and, at times, victims of the modern mindset. Consequently, consistent with current societal attitudes we classify supporting roles as secondary in importance. The truth, however, is otherwise.

The Torah values men and women equally. *"And the Almighty created Man in His image, in the image of God He created him, male and female He created them."*^[11] The Torah is emphatic: man and woman alike are created in God's image, which is the source of their majesty and places them at the pinnacle of creation.^[12] Therefore, taught Rav Soloveitchik zt"l, men and women are endowed with equal ontological-spiritual worth.^[13]

The supportive dimension within the feminine role is not at odds with the axiom of ontological equality or, when necessary, unofficial initiative and leadership. Our Sages in *Bereishit Raba*^[14], explicate the decision of Abraham to share the spoils of war with those who did not actually accompany him to battle: *"Although my servants waged war while Aner and his compatriots safeguarded the camp, nevertheless they merit an equal share." It was from Avraham Avinu that [King] David learned when he declared, 'Those who engaged in combat and those who safeguarded the camp shall divide the spoils equally.'"*

Unfortunately, societal attention is disproportionately focused and its accolades showered upon public, high-profile personalities. In truth, only a cooperative venture between public and private individuals is significant and enduring. Accordingly, the Torah cherishes and rewards the private, supporting role equally.

We are plagued by a fundamental misconception. Contrary to the popularly held belief, the role of mother and wife does not subordinate a woman's personal religious fulfillment to that of her

husband and sons. Ultimate religious fulfillment and perfection is paradoxically simply defined: refining one's character and channeling all of one's thoughts and actions, energies and abilities to implementing God's will.^[15] **Service of God by men and women entails subordinating one's will to God's will and conforming to divine guidelines; otherwise, one's service deteriorates into self-worship and self-gratification.**

An obvious corollary of this devotional principle is that the avenues to religious fulfillment for the two genders will diverge, as their divinely individualized tasks differ. Any attempt to blur these differences inevitably diverts men and women from the path of God. Thus, a woman who complies with God's will by inspiring and facilitating the learning of her husband and sons may experience an equal measure of religious fulfillment. Another might choose to compliment this mission with her own study.

In viewing and assessing the gender-specific divinely ordained roles, we must not confuse formal authority with *de facto* influence. Rachel, wife and inspiration of the great Rabbi Akiva, toiled and suffered in virtual anonymity. And, yet, her influence will continue to reverberate eternally. The transmission of the Oral Torah is unimaginable without Rabbi Akiva, and he, speaking of his wife to his students, proclaimed, "All that I and you have achieved is due to her."^[16] Similarly, our sages teach that the Jews were redeemed from Egypt in the merit of righteous women.^[17] **Though the sphere of activity is often private, the sphere of influence is potentially unlimited and publicly repercussive.**

The technical disqualification of women from serving in formal positions of authority does not stunt religious growth or stifle religious aspirations. Male or female, one should only accept such positions out of a sense of obligation and *l'shem Shamayim*, for the sake of heaven. By definition, one who is disqualified from this type of service by the Torah itself cannot be motivated by devotion to Torah. Any other impetus is spiritually anomalous and incongruent. "Such was the way of the Sages of the earlier generations: they would flee from being appointed"^[18] Our greatest leader(s) assumed the mantle of leadership involuntarily. Moshe *Rabeinu* obstinately demurred, amazingly arguing with the Almighty for a week before, finally, acquiescing to the divine imperative and mission.^[19] **Occupying positions of authority and power does not stimulate or enhance, but rather potentially impedes and even threatens spiritual attainment. Genuine spirituality denotes a selfless concern for the service of God. And, accordingly, it flourishes in a private, modest milieu of unostentatious, unpretentious service of God wherein one's sense of absolute dependence upon God is not confused by one's position of authority over fellow man.**

Feminist Goals and Halachah: The Teachings of Rav Yosef Dov Soloveitchik, zt"l

In sum, the axiomatic equality of men and women must be properly understood. Unlike its mathematical counterpart, ontological equality is not expressed in sameness or identity. While the Torah, assuredly, does not discriminate against men or women, undoubtedly it does discriminate between them. The two genders profoundly differ physically, emotionally and psychologically. Though contemporary Western society and thought decry this politically incorrect notion, it remains an unalterable fact of God's creation.^[20] Little wonder, then, if the Torah has delineated somewhat different tasks to the profoundly differing genders.

Feminism, by contrast, axiomatically asserts that men and women must be offered identical roles and opportunities. While understanding and empathizing with the struggles of modern women, we must unabashedly and unequivocally teach that this feminist demand within the religious sphere is irreconcilable with Torah norms and values. The vast unbridgeable chasm that divides divine Torah norms and values from, *l'havdil*, their secular, feminist counterparts has generated and continues to fuel the present crisis. Rampant, misleading rhetoric has confused the contemporary debate on Orthodoxy and feminism and camouflaged the core issue. All disclaimers and declarations of *halachic* fealty notwithstanding, the premise and many positions of feminism are essentially incompatible with our *mesorah* (tradition).

A fundamental, fateful decision confronts us. Do we seek to manipulate and inevitably, ultimately violate *halachah* to accommodate our secular orientation or do we strive to acclimate and reorient ourselves to *halachah*? Case in point: do we presumptuously challenge the provision which disqualifies women from positions of formal religious authority and demand the ordination of women, or do we unqualifiedly submit to *halachah* and intensify our efforts to appreciate, internalize, and implement its norms and values? Do we allow external contemporary fashions to make spurious demands on the Torah, or do we permit the Torah's teachings concerning women to mold our thinking and energize our initiatives? In truth, there is

no choice. We must forego the popular appeal and instantaneous gratification of the path of religious accomodationism, and opt for the more arduous, yet divinely authentic path of Torah.

Recent feminist pronouncements vividly demonstrate the inherent dangers and ultimate direction of the movement. For example, some feminists have adopted the slogan, "Where there is a rabbinic will, there is a *halachic* way." Students of *halachah* immediately recognize the patent falsehood of this claim; students of history easily discern a classical manifestation of reformist ideology and tactics. **The intermingling of *bona fide* causes, both general and feminine, such as communal Talmud Torah and women's Torah education with such insidious slogans creates a dangerously deceptive sense of legitimacy for such illegitimate pronouncements.** The involvement of Orthodox personages with the feminist movement and its anti-Orthodox slogans has a similarly confusing and deleterious effect. It is incumbent upon all of us to expose and disassociate ourselves from such destructive slogans, as false as they are flashy, which are devoid of *halachic* validity, historical accuracy, and theological substance.

The issue of *agunot* is far too complex to be treated within the present article, and thus only the following observation is possible. Undoubtedly there is a *halachic* imperative which great rabbis have implemented throughout the generations that all legitimate *halachic* measures be adopted and resources marshaled to rescue *agunot* by securing a *get*. Nevertheless, the establishment of an unqualified beit-din (as recently announced) to annul marriages can only yield catastrophic consequences. Spurious dispensations, based on *halachically* invalid annulments, will not alleviate, but only compound, the tragedy of *agunot* by allowing wrongful marriages. The result would be (unintentional) adultery and *mamzerut*.

Upholding traditional Torah norms and values does not bespeak insensitivity to or disrespect for women. **Accordingly, the Torah's perspective of dissimilar equality must forever guide and permeate our educational efforts.** We must elucidate the vitally important, heightened spiritual dimensions of the feminine role, as delineated by the Torah and our Sages. Understanding the true dimensions of the feminine role will, God willing, help foster genuine satisfaction and contentment in women who assume this role. **Moreover, as discussed earlier, educators also must nourish the minds, hearts and souls of Jewish women, young and old, by providing advanced opportunities to study Torah. However, we must do so in an attempt to foster the growth of wise, sensitive, modest, kind, traditional *b'not Torah*, not to create a unisex, egalitarian, inauthentic Orthodoxy.**

Similarly, we ought not orchestrate Bat Mitzvah celebrations to simulate Bar Mitzvah observances. Sincere intentions notwithstanding, we are guilty of a grave disservice to our daughters if, by way of example, we manipulate *halachah* and create the impression that the *bat mitzvah* is reading from the Torah, as *bnei mitzvah* do. A Bat Mitzvah convocation celebrates Jewish womanhood. How sadly ironic if the occasion is abused to blur the differences between a bar and bat mitzvah. Our daughters are heiresses to an abundantly rich matriarchal legacy, and can anticipate a singularly rewarding destiny. Should our Bat Mitzvah celebrations deprive them of their treasures, and deflect them from their destiny by a misguided egalitarianism?

In all areas, we must strive to implement *halachah*, not God forbid, manipulate it to advance our non-*halachic* agenda. Postponing women's recitation of the daily *birkot haTorah* and then reciting them prior to reading from a Torah scroll so as to simulate an authentic public *Kriat HaTorah*, does not conform to, but rather distorts *halachah*. Accordingly, Rav Soloveitchik zt"l expressly opposed this practice.^[21]

The Rav also provided clear, unambiguous guidance on the issue of women's *tefillah* groups, but unfortunately misrepresentation and misinterpretation of his pronouncements have generated clouds of confusion. We must dispel that confusion, and restore the clarity of vision he provided.

Many rabbis approached Rav Soloveitchik for guidance on the issue of women's *tefillah* groups. On every occasion, the Rav unequivocally opposed such groups.^[22] Nevertheless, in some instances the petitioners and/or their constituencies were dissatisfied and simply refused to accept the Rav's decision. The Rav was then confronted with an entirely different question: if such *tefillah* groups will be formed over his objections, how should the local rabbi respond? At this stage, unable to prevent the impermissible formation of these groups, the Rav indeed provided guidelines to prevent additional problems.

Unfortunately these guidelines, cited out of their original context, have been trumpeted as proof of the Rav's acquiescence, if not outright support for women's *tefillah* groups. In fact, the Rav provided these

guidelines reluctantly *ex post facto* to prevent additional infractions, despite his consistent, unequivocal ruling that such groups are *halachically* wrong.

On other occasions, after the Rav stated his unequivocal opposition to women's *tefillah* groups, the questioner persisted. "But, Rebbe, is it *asur* (legally forbidden)?" While resolutely opposed to such groups, the Rav was reluctant, at times refused, to label them as *asur*. Proponents of these groups have inferred that the Rav deemed them to be permissible and dismiss his adamant objections as non-binding, unauthoritative suggestions for public policy which they "respectfully" decline to follow. This analysis is flawed, as will be explained.

Halachah is a complex, precisely nuanced divine system of law with its unique indigenous conceptual and juridical categories. Only by virtue of constant, wide-ranging and in-depth study of *halachah*, both its principles and minutiae, can one become fully attuned to authentic *halachic* categories, thinking and methodology; such detailed macrocosmic study is indispensable for an accurate understanding of any microcosm within *halachah*. When *halachic* statements or pronouncements are interpreted within a non-*halachic* mindset in non-*halachic* categories, inevitably distortions result.

Regrettably, such distortions plague the flawed analysis of the Rav's position on women's *tefillah* groups. The analysis fails to consider the range and variety of *halachic* categories. When judging the acceptability or legitimacy of a particular action, *halachah* does not speak only in terms of *mutar* (permitted) and *asur* (forbidden). Many actions are not labeled *asur*, and yet are absolutely *halachically* wrong and unacceptable. The Talmud and Shulchan Aruch are replete with examples. In the case of one who fails to honor a legally non-binding oral commitment to give a present or finalize a transaction, the Talmud does not classify his conduct as *asur*. Rather, the Talmud says, "The Sages are not content with him." And yet the Talmud explicitly states that his behavior, while not classified as *asur*, is impermissible.^[23] Similarly, "Rav would administer lashes to one who betrothed a woman in the marketplace or without prior engagement..."^[24] although this practice is not technically *asur*. *Chazal* rejected some forms of behavior as *asur*, others as wrong. Conceptual differences notwithstanding, both categories are inviolable. In fact, at times, *Chazal* censured wrong behavior especially harshly and even imposed severe punitive measures on people who were guilty of such infractions.

The Rav consistently advised all who inquired that women's *tefillah* groups are, at best, *halachically* wrong. When such groups are unfaithful to *halachah* by promoting misconceptions that the participants are actually reciting *devarim she'b'kedushah* or receiving authentic *aliyot* and the like, they clearly violate the precept of truth.^[25] Under such conditions, women's *tefillah* groups are indeed *asur* as well. Even under the best of theoretical circumstances, i.e. when everyone is informed that the participants are forfeiting the substantial advantages of public prayer and it is clear that no attempt is made to confer or simulate true *aliyot*, the Rav opposed such groups. Perhaps not technically *asur*, but unequivocally wrong and unacceptable. The queries regarding women's *tefillah* groups and the Rav's response were *halachic*. And as such the Rav's negative response was, and is, binding.

Looking Behind the Mask

"Your child born of a Jewess is considered yours, however your child born of a Gentile is not considered yours."^[26]

The *halachah* of matrilineal descent is of paramount significance, substantively and symbolically. In distinguishing women as the determinant of Jewishness, it speaks volumes about women's standing within Judaism. It also symbolically hints at the primacy of the feminine role: the mother exerts the formative influence which ultimately ensures Jewish character and continuity.^{[27][22]}

The portrait of monolithic, mindless, monotonous feminine domesticity and enslavement in an "androcentric" world, which has been the object of vitriolic, secular, feminist barbs misrepresents the multi-faceted, pivotal, educational, spiritual, divinely ordained and beloved role of Jewish women.

"The reward which the Holy One, blessed be He, has promised to women is greater than to men."^[28]

Our assertion hitherto that the Torah values men and women equally, and accordingly cherishes and rewards their divine service equally, has been understated. In fact, the Torah rewards women more bountifully. The guiding principle for the divine system of remuneration is that "Reward is commensurate with the pain and distress involved in fulfilling the mitzvah."^[29] The Torah recognizes that the feminine role, oft-times private and supporting, is more difficult and demanding than its masculine counterpart.^{[30][24]}

Let us be forthright. Modesty often masks the true dimensions of grandeur. Accordingly, a woman's contribution, though immeasurably important, is often underappreciated. She toils selflessly, oft-times in relative solitude. At these private moments, she cannot be energized by the excitement and acclaim of public life. A life characterized by modesty and self-effacement is sublime, but exceedingly challenging. Throughout the generations, Jewish women have responded heroically, at times demonstrating a greater capacity than men for heroism.^[31] The heroism of Jewish women merited the Exodus at the dawn of our national history; so may it speedily herald the denouement of that history with the advent of *Moshiach*.

Notes

1. B.T. Sota 20a.
2. Yoreh Deah 246:6.
3. Likutei Halachot, Vol. 2, Masechet Sota p.21.
4. I have attempted to provide proper perspective on this oft-cited, but rarely understood *psak* of the Rav zt"l in Tradition, Vol. 30 No.4.
5. Although the differences within Orthodoxy are significant, they are relatively minor. Whatever areas of discordance exist, they pale in comparison to the common commitment to *HaShem*, His Torah, *Masorah*, and the Jewish People, shared by all Orthodox Jews. If we all would internalize this simple proposition, much *sinat chinam* would be easily dispelled. In the words of the Psalmist [ch.119], "I am a friend of all those who fear You, and observe your statutes."
6. Perisha Yoreh Deah 246 para. 15.
7. B.T. Berachot 17a, Sota 21a. The interpretive translation is based on the comments of Rashi and Maharsha, ad loc.
8. Rambam, Hilchot Melachim 1:4, based on Sifri.
9. See the Rav's eulogy for the Rebbitzin of Talne, Tradition, Vol. 17, No. 2.
10. Midrash Raba Rut 2:12, 5:4.
11. Genesis 1:27. I employ the capitalized form, Man, in the generic sense, denoting a human being. The lower case form refers to a male, corresponding respectively to the difference between the Greek 'anthropos' and 'aner.'
12. Similarly Jewish men and women alike are "children of God." Deut. 14:1.
13. My recollection of a public lecture delivered by the Rav zt"l. Cf A.R. Besdin, Reflections of the Rav, Vol. II, pp.84-5. Vide also Rav Moshe Feinstein, Igrot Moshe, Orach Chaim, vol.4, 49.
14. 43:9.
15. This is the essence of the immortal lesson that Hillel taught the proselyte who mistakenly stipulated that he would become Jewish only if he could serve as *Kohen Gadol*. Vide B.T. Shabbat 31a.
16. Ibid., Ketubot 63a.
17. Ibid., Sota 11b.
18. Rambam, Hilchot Sanhedrin 3:10; cf. B.T. Sanhedrin 14a, Shulchan Aruch Chosen Mishpat 8:3 and all the Talmudic sources cited by the Vilna Gaon in his commentary ad loc. Similarly, the *halachah* stipulates that the role of *shliach tzibbur* may only be assumed in response to an invitation and from a sense of obligation. For this reason *Chazal* ordained that one must initially demur when requested to serve in that role, thereby professing his inadequacy. Cf. Berachot 34a and Rashi ad loc. sub *yesarev*. Hence, it is incongruous for a man who is not or a woman who cannot be invited to serve as *shliach tzibbur* to feel spiritually cheated because one should never seek that role in the first place.
19. Exodus 4:10. See Midrash Raba and Rashi ad loc.
20. As illustrated by the following quote, some perceptive, contemporary scholars have commented on this phenomenon. "The desire to affirm that women are equal has made some scholars reluctant to show that they are different, because differences can be used to justify unequal treatment and opportunity. Much as I understand and am in sympathy with those who wish there were no differences between men and women -- only reperable social injustice -- my research, others' research and my own and others' experiences tell me it simply isn't so. There are gender differences." Deborah Tannen, You Just Don't Understand, p.17.
21. The Rav's *psak* has been recorded by Rabbi Moshe Meiselman, Jewish Woman in Jewish Law, p.197 n.64. Cf. ibid. p.146 where the author cites the Rav's *psak* that women should not dance with Torah scrolls.
22. My presentation of my grandfather's position is based upon my first hand knowledge, corroborated and amplified by the accounts of intimates of the Rav. His personalized words of encouragement to rabbis who would not accept his *psak* were later misconstrued as a softening of his *halachic* stance.
23. B.T. Bava Metzia 49a.
24. Ibid., Kidushin 12b, cf. Rashi ad loc sub *de-rav*. Although Rav was clearly concerned with the breach of modesty, in these instances the conduct which he punished was technically not *asur*, yet unequivocally *halachically* wrong. Neither the Talmud nor Rambam, nor Shulchan Aruch classify this action, sharply censured and severely punished, as *asur*. Imagine a twelfth or sixteenth century counterpart of contemporary interlocutors persistently questioning Rambam or Rabbi Yosef Karo, "But rebbe, is it technically *asur* to betroth without prior engagement?" The answer, undoubtedly, would have been and is "no." Cf. ibid. Berachot 13b, 15b, 29a, Kidushin 21b and Chidushei Ha-Grach ad loc. for other examples of wrong behavior condemned by *Chazal*. Many, though not all, instances of rabbinic imprecation responded to wrong behavior.
25. Cf. B.T. Chulin 94a, Rambam Hilchot Deot 2:6, B.T. Ye'vamot 65b, commentary of R. Yonah to Pirkei Avot 1:18.
26. B.T. Kidushin 68b.
27. "...Modest women are the cause [and guarantors for] Torah and fear of sin." Rabeinu Yonah, Igeret HaTeshuvah, part III, based on Shemot Raba.
28. B.T. Berachot 17a.
29. Ibid., Avot 5:23.
30. Cf. Ibid., Eruvin 100b, and the remarkable explanation of Rashi ad loc. sub "*va-havusha*" vide also Shavuot 30a. Ibid., Gittin 57b. The leadership role of women in martyrdom during the First Crusades is highlighted by Dr. Elisheva Carlebach, "1096," Jewish Action Vol. 57 No. 2.